

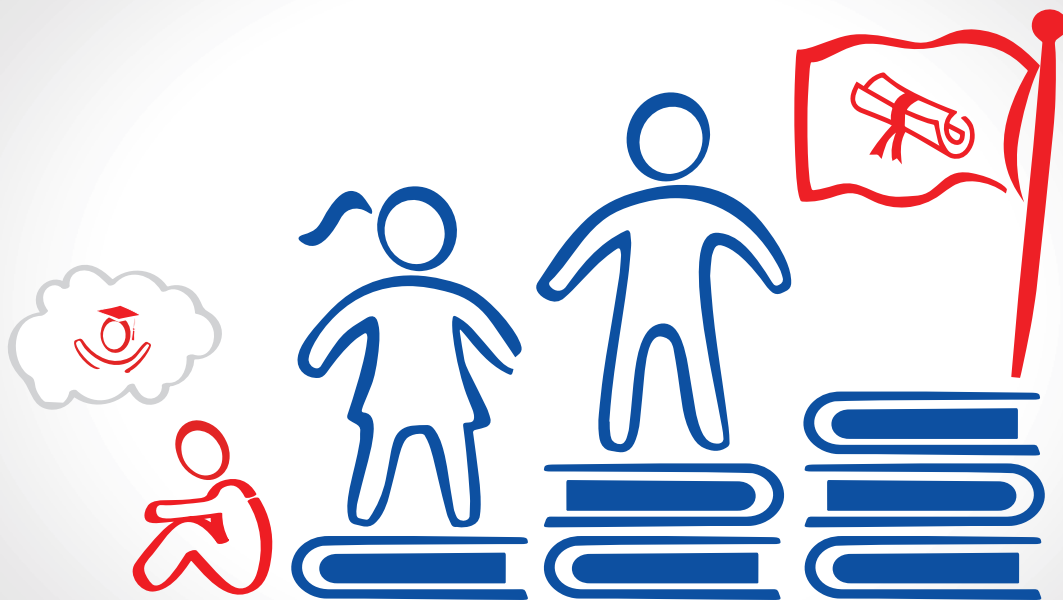
Finansira Evropska Unija

Svako dijete
treba obrazovanje

Bright 4 All

#beziUZETKA

ЛОКАЛНО АКЦИОНО ИСТРАЖИВАЊЕ О РАЗМЈЕРАМА И УЗРОЦИМА НАПУШТАЊА ОБРАЗОВАЊА

Save the Children

Omladinski
centar
"Vermont"

© Save the Children 2018

Издавач:

Save the Children за сјеверозападни Балкан

Ауторка:

Др Ивана Зечевић

Вођа тима:

Аида Ивковић

Графички дизајн:

Ферида Абдагић

Штампа:

Амос Граф Сарајево

Тираж:

400

Ова публикација је произведена уз финансијску подршку Европске уније. За њен садржај искључиво је одговоран Save the Children и она не одражава нужно ставове Европске уније.

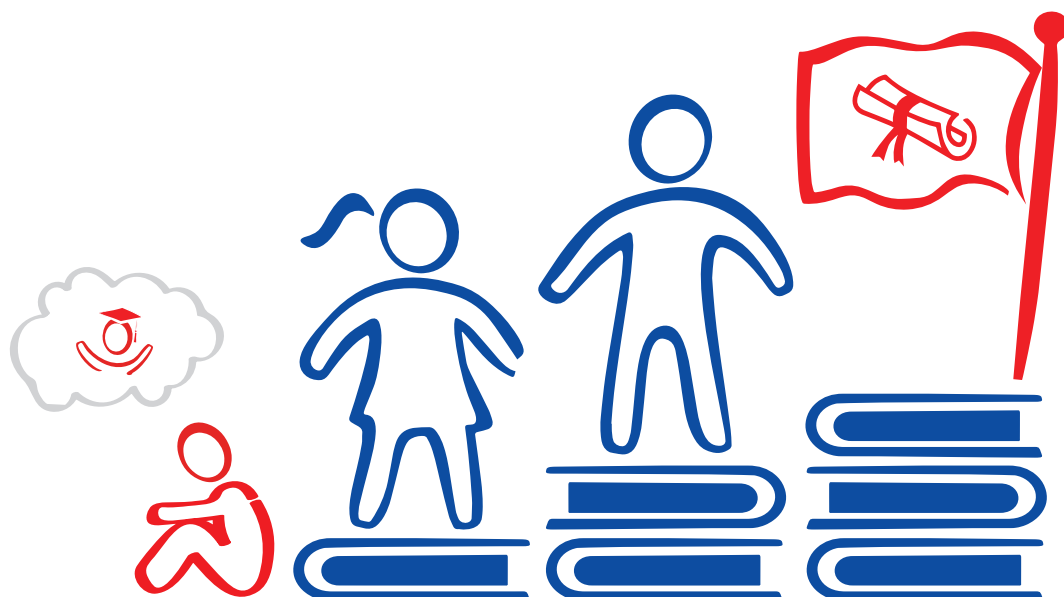
Пројекат “Bright4All” – Основно право на образовање за сву дјецу у Босни и Херцеговини” се спроводи у сарадњи са Удружењем “Жене са Уне” из Бихаћа и Омладинским центром “Вермонт” из Брчког.

Сва права су задржана. Садржај ове публикације се може слободно користити или копирати у некомерцијалне сврхе, уз обавезно навођење извора.

Заједно можемо учинити више.
Реците нам шта мислите о нашем раду!
RECI-NAM@savethechildren.org

ЛОКАЛНО АКЦИОНО ИСТРАЖИВАЊЕ О РАЗМЈЕРАМА И УЗРОЦИМА НАПУШТАЊА ОБРАЗОВАЊА

др Ивана Зечевић

Универзитет у Бањалуци, Филозофски факултет, Студијски програм психологија

САДРЖАЈ

Сажетак	7
Уводна разматрања узрока напуштања образовног система	8
Циљ истраживања	11
Методологија истраживања	12
Инструменти	13
Узорак	14
Квантитативни дио истраживања	16
Задовољство школом испитаника опште популације	16
Задовољство школом у односу на пол и ниво образовања испитаника	16
Задовољство школом у односу на ниво образовања и запослење родитеља	18
Задовољство школом у различитим општинама	19
Доживљај породичне кохезије и адаптабилности од стране дјете и младих	20
Доживљај породичне кохезије и адаптабилности и пол и ниво образовања испитаника	20
Доживљај породичне кохезије и адаптабилности у односу на ниво образовања и запослење родитеља	21
Агресивност и самоперцепција	22
Веа између пола и нивоа образовања испитаника са агресивношћу и самоперцепцијом	22
Веа између нивоа образовања родитеља и запослења са агресивношћу и самоперцепцијом испитаника	24
Агресивност испитаника у различитим општинама	26
Разлози непохађања школе	28
Квалитативни дио истраживања	29
Проблемнапуштања образовног система	29
Статистички подаци о дјети која напуштају образовање	30
Превентивни програми за напуштање образовног система	30
Успјешне приче дјете која су се вратила у школе	30
Округли столови	32
Закључци	35
Препоруке	38
Литература	42

СКРАЋЕНИЦЕ

- БиХ** – Босна и Херцеговина
- БД** – Брчко Дистрикт
- ВОДН** – Бијес, осветољубивост, доминација и хостилност
- FACES** – Family Adaptation and Cohesion Scales
- ФБиХ** – Федерација Босне и Херцеговине
- РС** – Република Српска

Save the Children вјерује да свако дијете заслужује будућност. У земљама сјеверозападнoг Балкана радимо сваки дан како бисмо дјечи обезбиједили здрав почетак живота, прилику за учење и заштиту од насиља. Када настану кризе и кад су дјеца најрањивија, ми смо увијек међу првима који притекну у помоћ, а међу посљедњима који одлазе. Ми подстичемо одговоре на специфичне потребе дјеце и омогућавамо да се њихов глас чује. Постигемо дуготрајне резултате за милионе дјеце, укључујући ону дјецу до које је најтеже доћи. Дајемо све од себе за дјецу - сваки дан и у вријеме криза – мијењајући њихове животе и будућност која је пред нама.

Мисија Удружења „Жене са Уне“ је да кроз отворено друштво без обзира на пол, професију, националну, вјерску и територијалну припадност допринесе економском, социјалном, културном и политичком оснаживању у друштву. Неки од циљева Удружења су едукација грађана о демократији, помоћ и брига за угрожене категорије становништва, борба против насиља у породици, организовање и развој волонтерског рада и волонтерских програма, коректив извршне и законодавне власти.

Циљеви Омладинског центра “Вермонт” су: заштита и промоција права дјеце и младих; побољшање социјалног и економског положаја младих кроз едукацију и њихово запошљавање; умрежавање НВО и јачање њихових капацитета; превенција у области здравства и екологије; борба против корупције; организација спортских и културних манифестација; конструктивно осмишљавање слободног времена младих. Током двадесет година успјешног рада, Омладински центар “Вермонт” је показао да може да се носи са свим изазовима и проблемима које носи модерно вријеме у коме живимо.

САЖЕТАК

Пројекат „Bright4All - Основно право на образовање за сву дјецу у Босни и Херцеговини“ фокусиран је на утврђивање стопе и узрока раног напуштања школовања у Босни и Херцеговини, с циљем спречавања ове појаве. Циљ овог пројекта је да се расвијетли питање одустајања од образовања и пружи квалитативни и квантитативни подаци о обиму овог проблема у пет циљаних регија (Унско-сански кантон, Тузлански кантон - ФБиХ, Приједор и Бијељина - РС и Дистрикт Брчко БиХ), да се упозори на недостатак системског приступа овом проблему те иницирају системска рјешења за спречавање раног напуштања школовања међу дјецом из рањивих група (с посебним фокусом на ромску дјецу, дјецу с потешкоћама, дјецу из руралних подручја, итд.), односно подстицање на останак све дјеце у образовном процесу.

Овај пројекат финансира Европска Унија кроз Европски инструмент за демократију и људска права, а реализује се у партнерству – Save the Children, Омладински центар „Вермонт“ Брчко и Удружење „Жене са Уне“ Бихаћ.

У истраживању које је реализовано у периоду између јула и септембра 2017. године учествовала су дјеца, млади и одрасли, те стручњаци из области образовања и социјалне заштите. Општине у којима је проведено истраживање су: Бихаћ, Бијељина, Брчко, Бужим, Цазин, Приједор, Сребреник и Велика Кладуша. У истраживању су примјењиване квантитативне и квалитативне технике испитивања. Квантитативне технике су примјењиване на узорку дјеце и младих који редовно или нередовно похађају основне и средње школе у наведеним општинама, док је квалитативна техника интервјуа примјењивана на узорку дјеце која су напустила образовни систем, као и на узорку стручњака из надлежних министарстава и педагошких завода. Фокус групе су коришћене за испитивање стручњака из васпитно-образовних институција и институција социјалне заштите.

Истраживање које је представљено у овом документу нуди резултате о томе на који начин дјеца која редовно похађају школу доживљавају образовну установу и колико су задовољни, како школским системом, тако и односом наставника према њима, затим, како доживљавају своју породицу и односе у њој, како перципирају себе те колико код себе препознају неадекватне облике понашања, емоцију бијеса и хостилност. Поред тога, истраживање је тежило идентификацији узрока напуштања образовања у циљу утврђивања његових размјера у циљаним подручјима, те препознавању и идентификацији позитивних фактора који су помогли дјевојчицама и дјечацима који се, упркос свим недаћама, успешно школују и то развијањем позитивних студија случаја, али и коришћењем таквих фактора као индикатора превенције напуштања образовног система.

Добијени резултати показују да су дјеца која редовно похађају школу задовољнија школом него дјеца која је нередовно похађају, те да су, статистички, основци значајно задовољнији школом од средњошколаца. Агресивност у понашању је присутнија код дјеце која нередовно похађају основну школу или је уопште не похађају, као и код узорка средњошколаца. Дјеца која су напустила образовни систем, као и она који нередовно похађају школу имају лошију слику о себи од осталих испитаника из узорка дјеце и младих. Разлози које наводе дјеца која су напустила школу односе се највише на незаинтересованост за образовање, изостанак подршке од стране родитеља, недостатак материјалних средстава, али и пресељење и неопходност рада у циљу преживљавања.

Квалитативни дио истраживања показао је да испитаници сматрају да је напуштање образовног система проблем који је присутан у њиховим заједницама, те да се напуштање региструје и у основним и у средњим школама, али да дјеца чешће напуштају средњу него основну школу. Дјеца која чешће напуштају образовни систем долазе из социјално угрожених породица у којима нико не ради, породица које живе далеко од школе, те из породица у којима влада насиље и у којима су дјеца занемарена. Интервјуисани стручњаци су рекли да надлежна министарства имају податке о томе колико дјеце у току сваке школске године напусти образовни систем, али да велики проблем у вођењу адекватне статистике чини регистровање дјеце која промијене мјесто боравка, будући да се школи из које су исписана не доставља податак о томе да ли и гдје она настављају образовање. Када су у питању превентивни програми, већина испитаника је рекла да их нема, али су поменуте двије организације – Save the Children и OSCE - као организације које су до сада улагале у пројекте којима се радило на смањењу стопе напуштања образовног система.

На крају извјештаја налазе се и препоруке које су конципирани у три групе: препоруке за васпитно – образовне институције, за локалну заједницу и за ентитетски/кантонални, али и државни ниво.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА УЗРОКА НАПУШТАЊА ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА

Данас је образовање важније него икад прије. У поређењу са протеклим вијеком, у савременом добу најновијих дигиталних технологија у којем наука напредује неvjероватном брзином, код већине занимања необразованост подразумева несвршену средњу школу. Савремено тржиште захтијева флексибилност, те брзо прилагођавање новим технологијама и тренду cjеложивотног образовања. У односу на све ове информације, особе које напусте школовање прије завршене средње школе постају посебно рањива група. Постоје бројна истраживања (Rumberger, 1987, Kronick, 1994, O'Neill Dillon et al., 2003, Bridgeland et al., 2006) која указују на то са каквим се потешкоћама сусрећу млади људи који немају завршену, како основну, тако и средњу школу. Ова група младих људи представља ризико групу за бројна антисоцијална понашања и социјалну искљученост, као и за мноштво проблема са менталним здрављем. Такође, они се суочавају са проблемом тешкоћа при запошљавању и немогућношћу напредовања у послу који обављају због недостатка квалификација.

Рано прекидање школовања представља сложен феномен који би се могао дефинисати као одлука да се школовање прекине на одређеном нивоу, односно да се не заврши онај образовни ниво који друштво у којем појединац живи сматра задовољавајућим (Viadero, 2001, Finn, 1989). Рано прекидање школовања је опасна одлука јер има озбиљне посљедице, не само за лични ниво појединца, већ се оне очитују и на друштвеном нивоу.

Путем различитих међународних истраживања добијени су подаци о томе да дјеца школу напуштају из различитих разлога. Оно о чему постоји сагласност већине аутора јесте да се таква одлука не доноси на брзину, већ да је она продукт дуготрајног процеса дјеловања различитих ризико фактора, како на дијете, тако и на породицу (Rumberger, 1987, Tidwell, 1988, Janosz et al., 2000). Неки од тих фактора су: недостатак финансијских средстава, мањински статус у друштву, заснивање властите породице, систем вриједности родитеља (необразовани родитељи чешће не цијене образовање и не виде му сврху), антисоцијална понашања, специфичности у индивидуалном развоју јединке (физичком и психичком), итд.

Аутор Барушић и сарадници (2010) су разматрали истраживања феномена раног напуштања школовања кроз временску перспективу и закључили да се у њима могу препознати најмање двије етапе истраживања које се значајно разликују у доминирајућим парадигмама објашњења. Ранија истраживања су овај феномен везивала за школско окружење и његове узроке тражила у незанимљивости наставе и лошим методама и техникама подучавања. Каснија истраживања су се више оријентисала на могуће узроке и посљедице ранијег напуштања школе који се налазе ван школе. Она су се бавила карактеристикама личности ученика, њихове породичне или социјалне средине, те су претпостављала и могуће интеракције између тих фактора. На овај начин посматрано, напуштање школе више није само школски, већ и друштвени проблем.

На основу резултата различитих емпиријских истраживања (Vallerand i sar., 1997, Battin-Pearson et al., 2000, Janosz et al., 1997, Finn, 1993, Maehr i Midgley, 1996, Garnier et al., 1997, Cairns et al., 1989, Suh et al., 2007, Rumberger, 1987, Astone i McLanahan, 1991, Hunt et al., 2002) могу се издвојити три групе фактора који би могли да представљају индикаторе за препознавање дјеце која би могла да напусте систем образовања, како у основној, тако и у средњој школи. Групе индикатора су сљедеће:

1. У прву групу спадају фактори који су у вези са образовањем: школски успјех, мотивација за учење и задовољство школом.
2. У другу групу спадају фактори који се односе на антисоцијална понашања: делинквентна понашања, живљење дрога и алкохола, насилна и агресивна понашања.
3. У трећу групу спадају фактори који се односе на социо-демографска обиљежја ученика: пол, узраст, ниво образовања родитеља, потпуност породице, социоекономски статус породице, број чланова породице, мјесто пребивалишта, услови у којима породица дјетета живи, итд.

Када је прва група индикатора у питању, постоји доста различитих ризико фактора који су везани за школско окружење и исто тако утичу на одлуку дјетета да напусти школу. Drayfoos

(1997) говори о: ниском очекивању успјеха, заостајању у школи, slabим оцјенама и слабој мотивацији. Михаић, Новак и Башић (2010) говоре о слабој привржености школи и slabом школском успјеху, као предикторима потенцијалног напуштања школе, док аутори Williams, Ayers i Arthur (1997; према Башић, 2000) као ризичне факторе у школском окружењу виде: школски неуспјех, лош академски успјех, проблеме у дисциплини и недовољну приврженост школи. Аутори Loeber i Farrington (2000; према Врсеља, Суцшић, Франц, 2009) спомињу и слабу преданост школи, ниске образовне аспирације, те слабу мотивацију ученика.

Под појмом школског неуспјеха често се подразумевају лоше оцјене у школи (Башић и Кранжелић Тавра, 2005). Будући да се у Босни и Херцеговини користи бројчани систем оцјењивања који ученике распоређује на скали од један до пет, неуспјешним ученицима сматрају се они који имају јединице, док су сви други више или мање успјешни. Када је у питању расподјела ученика који се сматрају више или мање успјешнима, статистика показује да на нивоу основне школе доминирају одлични и врло добри ученици, док су добри и довољни ученици у мањини¹. Анализа школског успјеха на крају полугодишта школске 2015/2016 године указује на ову тенденцију, јер је просјечан успјех на нивоу свих основних школа у Републици Српској 3,91, са преко 70% одличних и врло добрих ученика. Бити ученик са лошим школским успјехом у оваквим околностима није нимало лако.

Међутим, да би школски (не)успјех ученика могао квалитетно да се процијени, потребно је направити разлику између академског и школског неуспјеха. Академски неуспјех се директно односи на лоше оцјене у школи, док школски неуспјех представља субјективну процјену дијета о властитом неуспјеху, како на академском, тако и на личном плану (Башић и Кранжелић Тавра, 2005). Зато је академски неуспјех резултат сложених, међусобно повезаних фактора, а један од најочигледнијих је слабо академско извођење.

Истраживање које су у Хрватској спровели Ферић, Милас и Рихтар (2010) на узорку од 401 младе особе без завршене средње школе показало је да постоје три групе оних који одустају од школовања: 15% њих који одустају због лоше материјалне ситуације, мањка способности и тешкоћа у савладавању градива, 34% због мањка мотивације и интереса за школу, те 51% због мањка мотивације и великог броја изостанака.

Другу групу фактора који утичу на напуштање школе чине фактори који су везани за антисоцијална понашања. Дјеца и млади који имају девијантна понашања, који су склони конзумирању наркотика и алкохола, као и насилном и агресивном понашању, немају мотивацију за учење те не проналазе смисао у учењу и образовању (Зоковић, Врцељ, 2010). Код њих је присутна и прва група фактора, предиктора напуштања образовног система. Поред тога, усљед континуираног девијантног понашања, ова дјеца и млади бивају и кажњавани у школама, те етикетирани као проблематични, што их додатно чини искљученим из групе дјецe и младих који се сматрају адекватним. Ово такође може да утиче на њихову одлуку да напусте образовни систем.

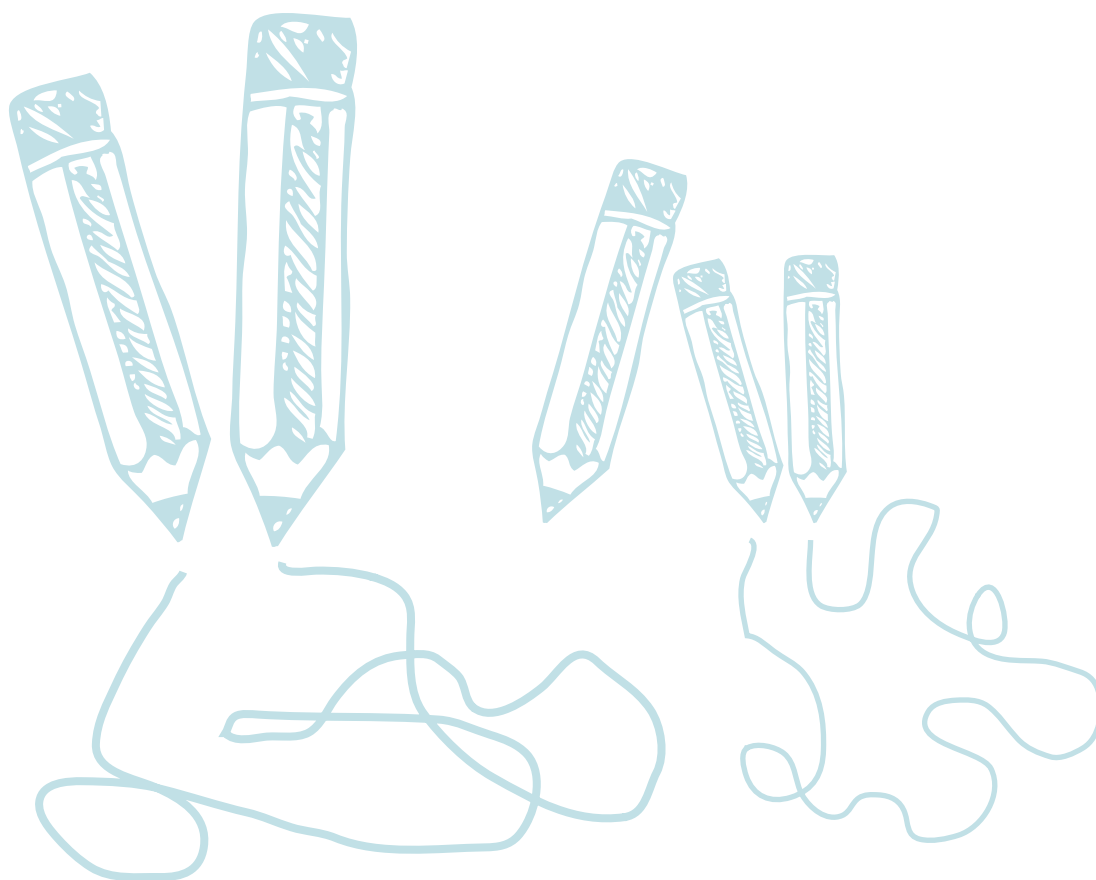
Трећу групу фактора чине социодемографске карактеристике дјецe и младих. Ово је врло разнолика група фактора, али неки од њих се доминантније срећу у студијама које се баве испитивањем разлога за напуштање образовног система. То су: социоекономски статус породице, број чланова породице, мјесто пребивалишта и услови у којима породица дјетета живи² (Ферић, Милас и Рихтар, 2010). Породице које су слабог социоекономског статуса, у којима су оба родитеља незапослена, су породице које не могу да приуште дјетету континуирано образовање. Ово су обично породице које живе у мјестима удаљеним од школе што дјеци отежава приступ школама, па су осуђени на то да их напуштају јер превоз до школе понекад не постоји, а понекад је прескуп за финансијске могућности породице. Неријетко ова дјеца морају да пјешаче и до неколико километара по неприступачним и несигурним теренима. Ниво образовања родитеља може да буде фактор који утиче на дијете да напусти образовни систем - уколико родитељи нису образовани, па усљед тога немају адекватну перцепцију значаја образовања за развој њиховог дјетета. Недовољна информисаност родитеља о потреби образовања дјецe је, исто тако, један од фактора који утичу на то да се дјеца не уписују школу или је напуштају врло рано. Ово је посебно карактеристично за родитеље са ниским нивоом образовања, као и за родитеље који имају проблема у интелектуалном развоју.

¹ <https://www.rpzrs.org/261/rpzrs/Analiza/postignuca/ucenika/na/polugodistu/i/na/kraju/skolske/godine>

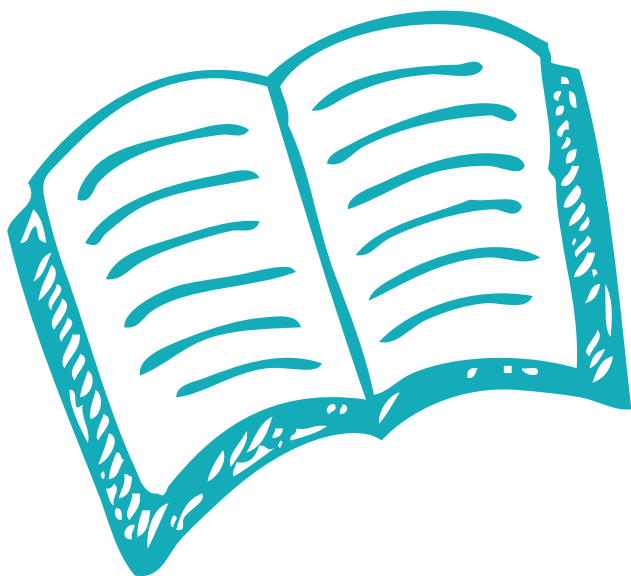
² Студија о спречавању раног напуштања образовања без стечене квалификације у средњим стручним школама у Црној Гори, Пројекат реализован у оквиру Пројекта МНЕ/011 – Јачање стручног образовања на сјевероистоку Црне Горе - који финансира Lux Development. АНАЛИЗА узрока непохађања, напуштања и смањења броја ученика у основним школама у Федерацији Босне и Херцеговине

Поред ове три групе фактора истраживања на простору БиХ³ указују на још неке факторе, који утичу на напуштање образовног система. Дјеца која имају тешкоће у развоју представљају ризико групу која напушта образовање, али понекад се и не уписује у школе. Поред њих, школу понекад не похађају и дјеца која припадају повратничким групама, јер њихови родитељи доводе у питање адекватност образовања на језику који им није матерњи.

Осим поменуте дјеце, ризико групу представљају и дјеца која имају више од 15 година, јер се они школују по принципу школовања одраслих. И на крају, једну велику групу дјеце под ризиком да се не упишу у школу или да је напусте чине дјеца ромске популације. Код неких од њих проблем уписивања основне школе лежи у чињеници да нигдје нису регистровани, немају родни лист те самим тим не добијају позив за упис и не могу бити под надзором школског система. Поред тога, Роми се често селе, мијењају мјесто пребивалишта, те немају потребу за било каквим документима. Неписменост која карактерише ову популацију доводи до родитељског неразумијевања значаја који за дијете има образовање. Осим тога, Роми имају свој језик, а школовање њихове дјеце се изводи на језицима који им нису матерњи, што додатно усложњава њихов положај у образовном систему.

³ Непохађање и напуштање образовања –Студија формирана на основу истраживања дјеце и младих који не уписују и који напуштају основну и средњу школу. MGD Achievement Fund

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања је био да се квантитативним и квалитативним техникама испитају узроци напуштања школе од стране дјеце и младих. У истраживању су у обзир узети и резултати ранијих истраживања, па су се као варијабле појавиле: задовољство школом, процјена квалитета породичних односа, слика коју дјеца имају о себи, те склоност насилним облицима понашања.

Ово истраживање нуди резултате о томе на који начин дјеца која редовно похађају школу доживљавају ову установу, колико су задовољна, како школским системом, тако и односом наставника према њима, затим, како доживљавају своју породицу и односе у њој, како перципирају себе, те колико код себе препознају неадекватне облике понашања, емоцију бијеса и хостилност. Све поменуто варијабле представљају узрочнике напуштања образовног система те је неопходно утврдити степен њиховог присуства у општој, као и у популацији дјеце, како код оне која су напустила образовни систем, тако и код дјеце која су се, након напуштања, враћала у школу.

Овим истраживањем идентификовани су узроци напуштања образовања у циљу утврђивања његових размјера у циљаним подручјима, те су, кроз развијање позитивних студија случаја, препознати и идентификовани позитивни фактори који су помогли дјевојчицама и дјечацима који се успјешно школују упркос свим недаћама.

Такође, циљ овог истраживања је био да се његови резултати представе у локалним заједницама и о истима разговара са релевантним актерима у свакој од локација обухваћених истраживањем (укључујући и локалне/кантоналне/ентитетске/државне власти, образовне и педагошке институције, службе социјалне заштите, представнике здравства, полиције, ЦСО, школска вијећа и друге кључне актере), а како би се заједничким снагама радило на осмишљавању активности којима би се, на локалном нивоу, овај проблем могао предуприједити.

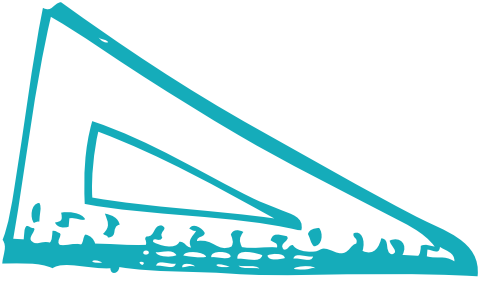
МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање је обављено у периоду од јула до септембра 2017. године. Квантитативни дио истраживања је интензивно вршен у септембру мјесецу, док је квалитативни дио спровођен током цијелог периода истраживања.

У оквиру овог истраживања примјењиване су и квантитативне (упитник и скале) и квалитативне технике (фокус групе и интервјуи). Када су у питању квантитативне технике (Упитник социодемографских података, SOS-KF, FACES III; Профил самоперцепције за дјецу и BODH), оне су примјењиване и на узорку испитаника из опште популације ученика основних и средњих школа узраста од 11 – 19 година, те на узорку испитаника који су напустили образовање па му се вратили, као и на узорку испитаника који су напустили образовање и нису се вратили. Примјена датих техника пружила је доста повратних информација о томе:

- како испитаници доживљавају наставнике и школу,
- из каквих породичних средина долазе испитаници, колико су односи у њиховим породицама кохезивни и да ли је породица способна да се адаптира,
- колико испитаници себе доживљавају компетентнима и
- како испитаници процјењују своје начине реаговања у специфичним конфликтним ситуацијама, те да ли се процјењују више или мање агресивнима

На популацији дјеце која не похађају школу, као и код дјеце која су имала искуство враћања у школу након њеног напуштања, ови инструменти су се примјењивали методом рада 1 на 1, гдје су испитивачи били обучени како да помогну дјетету приликом испитивања, а да притом не сугеришу одговоре.

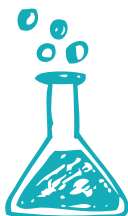
ИНСТРУМЕНТИ

Инструментариј који је примјењиван у квантитативном дијелу испитивања је следећи:

1. Упитник социодемографских података
2. SOS-KF (Суботић, Кнежевић, Брковић) – упитник који мјери задовољство школом и обухвата три међусобно интеркорелиране димензије: 1) Задовољство наставницима и школом (Зад_НиС); 2) Незадовољство компулзивношћу школе (Нез_КомС); 3) Незадовољство концепцијом школе (Нез_КС).
3. FACES III – инструмент за процјену породичне кохезивности и адаптабилности креиран од стране Olson, D.H. (1985). Кохезивност указује на емоционалну везу, границе, коалиције, дијељење времена, простора и пријатеља, доношење одлука и интересовања. Адаптабилност указује на спремност породичног система да мијења структуру, улоге и правила у складу са захтјевима ситуације.
4. Профил самоперцепције за дјецу – за мјерење дјечије слике о властитој компетентности коришћена је адаптирана верзија скале Susan Harter "Self-Perception Profile for Children" (1985). Аутор скале полази од претпоставке да дјеца добро разликују подручја своје компетентности, односно да се не осјећају једнако компетентна у свим доменима. Дјеца на овој скали оцјењују себе у пет одвојених подручја самопоимања која се односе на школске и спортске способности, социјалну прихваћеност, те подручје физичког изгледа и понашања. Школске способности тичу се опажања властите компетентности или способности унутар школског окружења. Социјална прихваћеност односи се на степен у којем је дијете прихваћено од вршњака или се осјећа популарно. Спортске способности односе се на дјететов осјећај колико је успјешно у спорту и играма изван куће. Физички изглед односи се на степен у којем је дијете задовољно својим изгледом. Регулација понашања односи се на степен у којем је дијете задовољно својим понашањем, на осјећај да поступа исправно, да се понаша онако како се од њега очекује.
5. BODN (Бијес, осветољубивост, доминација, хостилност) – упитник за процјену агресивности аутора Динић и сарадника. Ово је инструмент који сагледава агресивност као мултидимензионалну конструкцију кроз четири димензије: бијес („Лако се разбјесним“), осветољубивост („Осветио/ла бих се ономе ко ми учини нешто нажао“), доминацију („Мени нико не смије да противријечи“) и хостилност („Често сам незадовољан понашањем других људи“).

Квалитативне технике прикупљања података су били интервјуи, фокус групе и студије случаја. Квалитативне технике су коришћене како са одраслима, стручњацима у области образовања и социјалне заштите, тако и са дјецом. Међу дјецом, у узорку су била она која су напустила образовни систем и више нису дио њега, као и дјеца која су се, из различитих разлога, вратила у образовни систем и успјешно завршила школовање. Фокус групе су биле формиране од стручњака из основних и средњих школа, директора, педагога, психолога, те директора, социјалних радника и психолога из центара за социјални рад. Фокус групама присуствовало је 3 до 10 испитаника који су дискутовали о седам различитих питања. Фокус групе су просјечно трајале око сат и по времена. Интервјуи су били структурисани и одржавани су, код узорка одраслих, са представницима надлежних министарстава просвјете те са представницима педагошких завода, као и са горе наведеним узорком дјеце. Интервјуи су трајали у просјеку око сат времена. Свака фокус група и интервју су снимани и након извођења је рађен транскрипт дискусије.

УЗОРАК

Узорак овог истраживања чинили су дјеца, млади и одрасли. Дјеца и млади су ученици основних и средњих школа из сљедећих општина: Бихаћ, Бијељина, Брчко, Бужим, Цазин, Приједор, Сребреник и Велика Кладуша. Одрасли су стручњаци из институција образовања, социјалне заштите и полиције. Узорак је детаљније приказан у табелама, а овај дио текста појашњава избор узорка.

Узорак дјеце чине дјеца из опште популације, њих 1010 који редовно похађају школу, затим дјеца која су напустила школу - њих 69, као и 53 дјетета која је нередовно похађају. Дакле, у истраживању је укупно учествовало 1132 дјеце и младих, узраста $M=14,32$, $SD=2,065$.

Табела 1. Приказ узорка истраживања дјеце и младих према општинама и полу који редовно и нередовно похађају школу

ПОЛ	ОПШТИНА								УКУПНО
	Бихаћ	Бијељина	Брчко	Бужим	Цазин	Приједор	Сребреник	В. Кладуша	
женски	83	90	89	75	73	71	13	95	589
мушки	75	84	102	100	72	31	21	58	543
УКУПНО	158	174	191	175	145	102	34	153	1132

Табела 2. Приказ узорка истраживања по општинама и узрасту испитаника који редовно и нередовно похађају школу

ОПШТИНЕ	УЗРАСТ									УКУПНО
	11	12	13	14	15	16	17	18		
Бихаћ	20	25	24	15	25	22	25	2	158	
Бијељина	21	22	23	20	25	41	22	0	174	
Брчко	32	29	24	24	25	23	29	5	191	
Бужим	16	26	25	26	22	19	19	22	175	
Цазин	3	19	21	21	17	25	25	13	144	
Приједор	5	7	12	10	22	20	23	3	102	
Сребреник	8	3	1	15	7	0	0	0	34	
В. Кладуша	20	20	21	25	23	24	20	0	153	
УКУПНО	125	151	151	156	166	174	163	45	1131	

Табела 3. Дескриптивни подаци о полу и мјесту боравка дјеце и младих који не похађају школу

ОПШТИНЕ	ПОЛ		УКУПНО
	мушки	женски	
Бихаћ	4	9	13
Бијељина	11	1	12
Брчко	10	5	15
Бужим	2	2	4
Цазин	5	6	11
Приједор	0	1	1
В. Кладуша	5	8	13
УКУПНО	37	32	69

Табела 4. Дескриптивни подаци о полу и мјесту боравка дјецe и младих који нередовно похађају школу

		ПОЛ		УКУПНО
		мушки	женски	
ОПШТИНЕ	Бихаћ	3	1	4
	Бијељина	8	4	12
	Брчко	8	12	20
	Цазин	6	5	11
	Сребреник	2	0	2
	В. Кладуша	0	4	4
УКУПНО		27	26	53

Узорак одраслих чине стручњаци из основних и средњих школа, те центара за социјални рад, као и радници надлежних министарстава. Овај дио узорка је био испитиван квалитативним методама интервјуа (представници надлежних министарстава) и фокус група (представници школа и центара за социјални рад). Од овог дијела узорка тражили смо податке о томе на који начин функционишу институције одговорне за образовање дјецe и надзор родитеља, као и како они виде међуинституционалну, али и сарадњу између институција и надлежних министарстава. Узорак стручњака са којима су формиране фокус групе те обављени интервјуи приказан је у сљедећој табели.

Табела 5. Дескриптивни подаци о стручњацима који су учествовали на фокус групама

Општина	Основне школе			Средње школе			Центри за социјални рад			Σ
	Директор	Педагог	Психолог	Директор	Педагог	Психолог	Директор	Соц. радник	Психолог	
Бихаћ	3	2	0	2	1	0	0	1	0	9
Бијељина	1	1	0	0	1	0	0	1	1	5
Брчко	1	3	1	1	2	0	1	0	1	10
Бужим	1	1	1	1	1	0	0	1	0	6
Цазин	1	3	0	1	2	0	0	1	1	9
Приједор	0	1	1	0	1	0	0	1	0	4
Сребреник	1	2	1	0	1	1	0	0	0	6
В. Кладуша	1	1	1	0	0	0	0	0	0	3

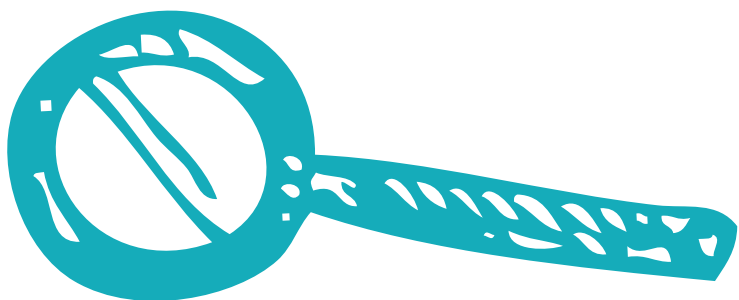
Методом интервјуа испитано је укупно 10 стручњака из области образовања, здравства и социјалне заштите.

Табела 6. Дескриптивни подаци о стручњацима који су учествовали у интервјуима

ПОЛ	ОПШТИНЕ					УКУПНО
	Бихаћ	Бијељина	Брчко	Приједор	Тузла	
М	1	0	3	0	2	6
Ж	2	1	0	1	0	4
УКУПНО	3	1	3	1	0	10

Када су у питању студије случаја које су обављене са дјецом која су напустила школу, испитано је укупно десет испитаника, три из Бихаћа, три из Цазина, два из Велике Кладуше и два из Бужима. Број студија случаја са дјецом која су напустила образовање па се вратила је четири - два из Цазина и два из Велике Кладуше.

Поред дјецe која су напустила образовни систем испитивани су и њихови родитељи. Обављено је укупно 32 интервјуа, од којих 16 у Брчком и 16 у Бијељини. На подручју града Бихаћа обављено је 13, Цазина 11, Бужима 4 и Велике Кладуше 12 интервјуа са родитељима дјецe која су напустила образовање.

КВАНТИТАТИВНИ ДИО ИСТРАЖИВАЊА

Квантитативни дио истраживања представља обраду резултата добијених на основу инструмената којим је испитивано задовољство школом, дјететов доживљај породичне кохезивности и адаптабилности, слика о властитој компетентности и агресивности. Ова четири инструмента су пружила податке о томе како дјеца и млади из узорка виде себе, своју породицу и школу. Задовољство школом, агресивно понашање, те функционалност породице, фактори су који могу да укажу на потенцијални ризик од напуштања школе.

Наредни дио текста бави се добијеним резултатима и поређењем различитих група испитаника, како по полу, тако и по узрасту, нивоу образовања родитеља, те редовности похађања школе.

ЗАДОВОЉСТВО ШКОЛОМ ИСПИТАНИКА ОПШТЕ ПОПУЛАЦИЈЕ

Задовољство школом у односу на пол и ниво образовања испитаника

Задовољство школом један је од фактора који утиче на одлуку дјетета и младе особе да напусти образовање. Оно је у овом истраживању испитивано инструментом који је мјерио три фактора задовољства школом: задовољство наставницима и школом, незадовољство компулзивношћу школе и концепцијом школе. Наредни дио текста обухвата поређење испитаника који редовно и нередовно похађају школу.

Испитаници који редовно похађају школу ($N=1079$) су на инструменту којим се испитује задовољство школом постизали сљедеће просјечне вриједности на свакој од субскала: задовољство наставницима и школом ($M=3,10$, $SD=0,77$), незадовољство компулзивношћу школе ($M=1,89$, $SD=0,86$) и концепцијом школе ($M=3,16$, $SD=1,04$). Када су у питању испитаници који су се изјаснили да нередовно похађају школу ($N=53$), они су на овом инструменту постизали сљедеће просјеке: задовољство наставницима и школом ($M=2,84$, $SD=0,90$), незадовољство компулзивношћу школе ($M=2,32$, $SD=1,05$) и концепцијом школе ($M=3,50$, $SD=1,03$). Будући да је разлика у броју испитаника у ове двије групе видљива, нису вршена посебна статистичка поређења, већ су интерпретиране само дескриптивне вриједности. Дакле, група испитаника који редовно похађају школу постиже нешто више резултате на субскали „задовољство наставницима и школом“ од друге групе испитаника, који су у школи нередовни. Ово није неочекиван резултат, с обзиром на то да је незадовољство школом један од главних фактора напуштања образовања. Када је у питању компулзивност школе која подразумева устаљене начине рада, једноличност, крутост и рутину, група испитаника који нередовно похађају наставу је нешто незадовољнија у односу на групу која је редовно похађа. Испитаници који нередовно похађају наставу су незадовољнији самом концепцијом школе у односу на друге испитанике.

Иако је представљена само дескриптивна статистика (због лошег односа броја испитаника у обје групе нема могућности њиховог поређења статистичким мјерама), јасно је видљиво да је свеукупно задовољство школом и у овом истраживању један од могућих индикатора нередовног похађања школе. Међутим, када дијете почне нередовно похађати школу, оно све чешћим изостајањем утабава себи пут ка напуштању исте, уколико изостане правовремена реакција школе, али и породице.

Испитивање разлика између мушког и женског пола у узорку, на скали задовољства школом, вршено је Ман – Vitni U тестом, јер је испитивање нормалности добијених резултата показало да ни на једној субскали нема нормалне дистрибуције, што је карактеристично за велике узорке као што је овај.

Ман – Vitni U тест није открио статистички значајну разлику у задовољству наставницима и школом између мушких ($Md=3,14$, $N=544$) и женских испитаника ($Md=3,14$, $N=589$), $U=158907$, $z= -0,237$, $p=0,813$, $r=0,007$. Овај резултат указује на то да су и мушки и женски испитаници подједнако задовољни наставницима и школом.

Када је у питање незадовољство компулзивношћу школе, ту је примјећена статистички значајна разлика између мушких ($Md=1,92$, $N=544$) и женских испитаника ($Md=1,67$, $N=589$), $U=139036,5$, $z= -3,870$, $p=0,000$, $r=0,115$. Незадовољство компулзивношћу школе више је изражено код мушких испитаника. Овај резултат указује на то да су дјечаци и младићи ($Mr=605,92$) из овог узорка више изразили негодовање према одређеним карактеристикама наших школа које имају компоненту присиле, него дјевојчице и дјевојке ($Mr=531,06$). Према њиховом мишљењу, школа присиљава више него што би требало, те се они у њој осјећају као у затвору. Међутим, величина ефекта је врло мала, што значи да није могуће извршити генерализацију примјеном на општу популацију тврдње да су мушкарци незадовољнији компулзивношћу школе него жене.

Незадовољство концепцијом школе је субскала на којој се такође појавила статистички значајна разлика између мушких ($Md=3,25$, $N=544$) и женских испитаника ($Md=3,00$, $N=589$), $U=138916,5$, $z= -3,879$, $p=0,000$, $r=0,115$. Незадовољство концепцијом школе је, као и њеном компулзивношћу, више изражено код мушких испитаника ($Mr=606,14$) него код женских ($Mr=530,85$). Мушким испитаницима се мање свиђа начин образовања у нашим школама и они су то у овом истраживању и рекли, међутим величина ефекта је мала, као и претходна, па резултати не треба да се генерализују.

Након поређења по полу, узорак испитаника је поређен и по школама - основна и средња. Добијени резултати указују на статистички значајне разлике између основаца и средњошколаца када је у питању задовољство школом и то на све три субскале.

Ман – Vitni U тест је показао статистички значајну разлику у задовољству наставницима и школом између основаца ($Md=3,43$, $N=532$) и средњошколаца ($Md=2,86$, $N=491$), $U=85240,5$, $z= -9,624$, $p=0,000$, $r=0,301$. Овај резултат показује да су основци ($Mr=597,27$) задовољнији од средњошколаца ($Mr=419,61$). Величина ефекта школе је средње јачине.

Статистички значајна разлика добијена је и код незадовољства компулзивношћу школе, гдје су испитаници из основних ($Md=1,50$, $N=532$) и средњих школа ($Md=2$, $N=491$), $U=101868,5$, $z= -6,124$, $p=0,000$, $r=0,191$. Незадовољство компулзивношћу школе више је изражено код испитаника у средњој школи ($Mr=570,53$) него код основаца ($Mr=457,98$). Овај резултат указује на то да су средњошколци из овог узорка изразили више негодовања према одређеним карактеристикама наших школа које имају компоненту присиле, него основци. Међутим, величина ефекта ове разлике је мала.

Основци ($Md=3$, $N=532$) се статистички значајно разликују и на субскали незадовољства концепцијом школе од средњошколаца ($Md=3,5$, $N=491$), $U=98331$, $z= -6,853$, $p=0,000$, $r=0,214$. Средњошколци ($Mr=577,73$) лошије прихватају концепцију школе него основци ($Mr=451,33$).

Сагелдавањем добијених резултата закључује се да они указују на то да је слика о школи тј. задовољство истом мање код ученика који похађају средњу школу, него код ученика који похађају основну, што је и очекивано. Претпоставка је да, управо због тога, средњошколци више напуштају образовни систем него основци. Друго, адолесценцији, као периоду развоја који је специфичан по разним карактеристикама, никако не одговара ригидност, спутавање самосталности и слободе, што се у нашим школама дефинитивно ради.

Задовољство школом у односу на ниво образовања и запослење родитеља

Разлике између група испитаника које су направљене у односу на ниво образовања и запослење родитеља испитиване су Крускал – Волисовим тестом.

Табела 7. Приказ дескриптивних параметара и значајности разлика у задовољству школом с обзиром на степен образовања и запослење родитеља

Варијабла	Варијабла	Група	N	MD	Mean Rank	H	df	p
мајка	ЗадНиС	ОШ	426	3,14	569,81	0,282	2	0,869
		СС	559	3,14	559,32			
		ВСС	143	3,14	568,94			
	НезКомп	ОШ	426	1,67	566,14	0,539	2	0,764
		СС	559	1,83	567,97			
		ВСС	143	1,67	546,05			
	НезКонц	ОШ	426	3	538,21	4,482	2	0,106
		СС	559	3,25	580,26			
		ВСС	143	3,25	581,24			
отац	ЗадНиС	ОШ	282	3,14	559,64	0,699	2	0,705
		СС	683	3,14	564,73			
		ВСС	167	3,14	585,31			
	НезКомп	ОШ	282	1,83	581,86	1,249	2	0,536
		СС	683	1,67	564,94			
		ВСС	167	1,67	546,96			
	НезКонц	ОШ	282	3	518,10	8,576	2	0,014
		СС	683	3,25	585,61			
		ВСС	167	3	570,09			
оба родитеља	ЗадНиС	оба раде	354	3,14	585,61	11,70	2	0,003*
		једно ради	526	3,14	583,34			
		не раде	252	3	504,51			
	НезКомп	оба раде	354	1,67	541,70	17,13	2	0,000*
		једно ради	526	1,67	547,47			
		не раде	252	2	641,07			
	НезКонц	оба раде	354	3,25	559,21	2,52	2	0,283
		једно ради	526	3,25	557,63			
		не раде	252	3,25	595,25			

Резултати представљени у табели указују на непостојање разлика међу групама испитаника формираним на основу нивоа образовања родитеља. Међутим, статистички значајна разлика се појавила међу групама испитаника формираних на основу броја запослених у породици. На субскалама задовољство наставницима и школом и незадовољство компулзивношћу школе, добијена је разлика између група испитаника. Након ове анализе урађен је и Ман – Vitni U тест, ради провјере између којих група постоји статистички значајна разлика. Добијени резултати приказани су у наредној табели.

Табела 8. Приказ дескриптивних параметара и значајности разлика у задовољству школом с обзиром на степен образовања и запослење родитеља

Варијабле	Групе	N	MD	Mean Rank	H	df	p	N
ЗадНис	једно ради	526	3,14	407,15	56991	-3,170	0,002*	0,114
	не раде	252	3	352,65				
НезКомп	једно ради	526	1,67	368,77	55373,5	-3,736	0,000*	0,134
	не раде	252	2	432,76				
ЗадНис	оба раде	354	3,14	321,40	38267	-2,988	0,003*	0,212
	не раде	252	3	278,35				
НезКомп	оба раде	354	1,67	281,21	36715	-3,732	0,000*	0,152
	не раде	252	2	334,81				

Како је из табеле видљиво, статистички значајне разлике у задовољству наставницима и школом су добијене између група дјеце код којих ниједан родитељ не ради и оне код којих један родитељ ради, гдје су дјеца код којих један родитељ ради задовољнија наставницима и школом. Друга разлика у односу на ову субскалу добијена је између дјеце чија оба родитеља раде и оних чији су родитељи незапослени. И у тој групи су школом задовољнија дјеца чија оба родитеља раде. Овакви резултати могу да указују на то да је за дијете врло важно да постоји одређена егзистенцијална сигурност у кући која задовољава једну од примарних потреба - потребу дјетета за сигурношћу, а што му омогућава да више да ужива у школовању.

Када је компулзивност школе у питању, незадовољство њом је израженије код дјеце код које макар један родитељ ради. Важно је напоменути да је за све статистички значајне разлике ефекат величине мали, тако да није пожељно да се резултати генерализују.

Задовољство школом у различитим општинама

Скала која испитује задовољство школом коришћена је како би се утврдило да ли постоји разлика између испитаника из различитих општина и њиховог доживљаја школе. Из ове анализе искључена је општина Сребреник, јер је у њој испитано свега 34 испитаника, што је врло мали број у односу на остале, те као такав може створити потешкоће приликом анализе података.

Табела 9. Приказ значајности разлика између испитаника из различитих општина и њиховог доживљаја школе

Варијабле	Групе	N	MD	Mean Rank	H	df	p
ЗадНис	Бихаћ	158	3,43	662,01	45,23	6	0,000*
	Бијељина	174	2,86	457,96			
	Брчко	191	3,29	579,73			
	Бужим	175	3,14	534,81			
	Цазин	145	3,14	532,65			
	Приједор	102	2,86	470,77			
	В. Кладуша	153	3,14	584,81			
НезКомп	Бихаћ	158	1,33	471,49	23,11	6	0,001*
	Бијељина	174	2,08	629,17			
	Брчко	191	1,83	561,21			
	Бужим	175	1,67	560,35			
	Цазин	145	1,67	520,46			
	Приједор	102	1,75	561,47			
	В. Кладуша	153	1,67	531,97			
НезКонц	Бихаћ	158	3	531,19	18,84	5	0,004*
	Бијељина	174	3,25	562,63			
	Брчко	191	3	479,77			
	Бужим	175	3,5	608,89			
	Цазин	145	3,25	565,73			
	Приједор	102	3,5	589,51			
	В. Кладуша	153	3	530,54			

Анализира резултата представљених у табели показала је статистички значајне разлике на све три субскеале између испитаника из различитих општина. Школом и наставницима су најзадовољнији испитаници из Бихаћа, а најнезадовољнији испитаници из Бијељине и Приједора. Када је ријеч о незадовољству компулзивношћу школе, највише незадовољства има код испитаника из Бијељине, а најмање из Бихаћа. Незадовољство концепцијом школе најприсутније је у Приједору, а најмање присутно у Бихаћу, Брчком и Великој Кладуши.

ДОЖИВЉАЈ ПОРОДИЧНЕ КОХЕЗИЈЕ И АДАПТАБИЛНОСТИ ОД СТРАНЕ ДЈЕЦЕ И МЛАДИХ

Доживљај породичне кохезије и адаптабилности и пол и ниво образовања испитаника

Као теоријски оквир за истраживање карактеристика породице које би могле бити један од узрока напуштања система образовања коришћен је Олсонов циркумплекс модел породичних и брачних система. Олсон је издвојио три основне димензије у овом моделу: кохезивност, адаптабилност и комуникацију. Димензија кохезивности представља приврженост међу члановима породице. Она има четири нивоа: **разједињеност** – веома низак ниво кохезивности; **издвојеност** – низак до умјерен ниво кохезивности; **повезаност** – умјерен до висок ниво кохезивности; **испреплетеност** – веома висок ниво кохезивности. Олсон је сматрао да је средњи ниво кохезивности оптималан за функционисање једне породице, али постоје и нека истраживања чији резултати указују на то да је виши ниво кохезивности оптималнији за функционисање породице (Gaughan, 1995; Green et al., 1991; Henggler et al., 1991; Olson, 1991, према Riesch et al., 2003). Димензија адаптабилности подразумијева флексибилност породичног система, односно њену спремност да мијења своју структуру моћи, односе улога и правила у сврху сопственог развоја (Riesch et al., 2003). И она има четири нивоа: **ригидност** – веома низак ниво адаптабилности; **структурисаност** – низак до умјерен ниво адаптабилности; **флексибилност** – умјерен до висок ниво адаптабилности; **хаотичност** – веома висок ниво адаптабилности. И за ову димензију Олсон сматра да је за добро породично функционисање оптималан средњи ниво.

Прије приказивања и интерпретације резултата на читавом узорку, предочена је дескриптивна статистика која пореди узорак испитаника који редовно похађају школу, оних који је похађају нередовно, као и испитанике који не иду у школу.

Табела 10. Дескриптивни резултати добијени на инструменту FACES III

		М	SD	Макс.	Мин.
Кохезивност	Редовно похађају школу	41,96	6,03	50	10
	Нередовно похађају школу	40,23	7,12	50	16
	Не похађају школу	36,25	8,42	50	13
Адаптабилност	Редовно похађају школу	31,31	6,63	50	10
	Нередовно похађају школу	31,24	5,49	46	18
	Не похађају школу	31,51	7,55	50	18

Како је из претходне табеле видљиво, испитаници који нередовно похађају или не похађају школу своје породице виде мање кохезивним од осталих испитаника. Код димензије адаптабилности нема битнијих разлика у резултатима.

FACES III је инструмент на основу којег је вршено испитивање кохезивности и адаптабилности породица испитаника. Ни на једној од датих субскеала није добијена нормална расподела, те је за поређење мушких и женских испитаника коришћен Ман – Vitni U тест.

Када је у питању димензија кохезивности добијена је статистички значајна разлика између мушких ($Md=42$, $N=544$) и женских испитаника ($Md=44$, $N=589$), $U=139620$, $z= -3,748$, $p=0,000$, $r=0,111$. И мушки и женски испитаници своје породице виде као високо кохезивне, али женски испитаници ($Mr=601,95$) своје породице виде као кохезивније од мушких ($Mr=529,15$). Ово значи да испитаници сматрају да су чланови њихових породица врло повезани и привржени једни другима. Међутим величина ефекта је мала, тако да ни овдје не треба генерализовати добијене резултате.

Адаптабилност је такође димензија на којој је добијена статистички значајна разлика између мушких ($Md=30$, $N=544$) и женских испитаника ($Md=32$, $N=589$), $U=139896,5$, $z= -3,695$, $p=0,000$, $r=0,109$. Женски испитаници ($Mr=601,48$) своје породице виде као адаптабилније од мушких ($Mr=529,66$). Овај резултат указује на то да су женски испитаници своје породице процијенили као способније да се мијењају у складу са приликама и прилагођавају како би адекватније функционисале.

Када су на основу добијених резултата поређени испитаници из основних и средњих школа, такође су добијене статистички значајне разлике.

Разлика у доживљају кохезивности породице добијена је између основаца ($Md=44$, $N=532$) и средњошколаца ($Md=42$, $N=491$), $U=108449,5$, $z= -4,702$, $p=0,000$, $r=0,147$. Основци ($Mr=553,65$) породицу доживљавају кохезивнијом од средњошколаца ($Mr=466,87$), што је очекивано, имајући у виду да је за њих ова димензија врло важна.

Адаптабилност је такође димензија на којој је добијена статистички значајна разлика између основаца ($Md=32$, $N=532$) и средњошколаца ($Md=30$, $N=491$), $U=119207$, $z= -2,417$, $p=0,016$, $r=0,076$. Основци ($Mr=533,43$) своје породице виде као адаптабилније од средњошколаца ($Mr=488,78$). Величина ефекта је мала, као и код претходног односа, па ове резултате не треба генерализовати.

Доживљај породичне кохезије и адаптабилности у односу на ниво образовања и запослење родитеља

У овом дијелу извјештаја дат је приказ поређења испитаника с обзиром на ниво образовања и радни статус њихових родитеља.

Табела 11. Приказ дескриптивних параметара и значајности разлика у доживљају породичне кохезије и адаптабилности с обзиром на степен образовања и запослење родитеља

Варијабла	Варијабла	Група	N	MD	Mean Rank	H	df	p
мајка	кохезивност	ОШ	426	42	507,05	23,24	2	0,000*
		СС	559	43	590,86			
		ВСС	143	44	632,59			
	адаптабилност	ОШ	426	30	517,84	17,60	2	0,000*
		СС	559	31	581,16			
		ВСС	143	33	638,38			
отац	кохезивност	ОШ	282	41	494,00	20,74	2	0,000*
		СС	683	43	582,34			
		ВСС	167	44	624,14			
	адаптабилност	ОШ	282	30	540,55	3,835	2	0,147
		СС	683	31	568,41			
		ВСС	167	32	602,51			
оба родитеља	кохезивност	оба раде	354	44	609,11	17,62	2	0,000*
		једно ради	526	43	571,18			
		не раде	251	41	496,87			
	адаптабилност	оба раде	354	32	609,36	9,970	2	0,007*
		једно ради	526	31	555,48			
		не раде	251	30	529,28			

На основу резултата у табели видљиво је да постоје статистички значајне разлике за обје димензије, осим у случају стручне спреме оца. Како бисмо утврдили између којих група постоји статистички значајна разлика, урадили смо Man – Vitni U тест.

Табела 12. Приказ дескриптивних параметара и значајности разлика у задовољству школом с обзиром на степен образовања и запослење родитеља

Варијабле	Групе	N	MD	Mean rank	U	z	p	r
кохезивност	једно ради	526	43	406,18	57500,5	-2,996	0,003*	0,107
	не раде	252	41	354,68				
адаптабилност	оба раде	354	32	465,71	84176,5	-2,417	0,016*	0,081
	једно ради	526	31	423,53				
кохезивност	оба раде	354	44	328,28	35833,5	-4,136	0,000*	0,168
	не раде	252	41	268,70				
адаптабилност	оба раде	354	32	321,15	38356	-2,945	0,003*	0,119
	не раде	252	30	278,71				
кохезивност	ОШ мајка	426	42	451,53	101402,5	-4,000	0,000*	0,127
	СШ мајка	559	43	524,60				
адаптабилност	ОШ мајка	426	30	461,60	105691	-3,027	0,002*	0,096
	СШ мајка	559	31	516,93				
кохезивност	ОШ мајка	426	42	269,02	23651	-4,009	0,000*	0,168
	ВСС мајка	143	44	332,61				
адаптабилност	ОШ мајка	426	30	269,74	23957	-3,826	0,000*	0,160
	ВСС мајка	143	33	330,47				
кохезивност	ОШ отац	282	41	429,30	81160,5	-3,852	0,000*	0,124
	СШ отац	683	43	505,17				
кохезивност	ОШ отац	282	41	206,20	18245,5	-3,996	0,000*	0,189
	ВСС отац	167	44	256,75				

На основу резултата представљених у табели, видљиве су све разлике између појединачних група. И овдје је видљиво да су дјеце из породица у којима барем један родитељ ради задовољнија и да породицу доживљавају кохезивнијом и флексибилнијом, те сматрају да су односи приснији и да је породица спремнија да се прилагођава различитим условима и промјенама. Дјеца чији су родитељи образованији такође своје породице и односе у њима доживљавају приснијима.

АГРЕСИВНОСТ И САМОПЕРЦЕПЦИЈА

Веза између пола и нивоа образовања испитаника са агресивношћу и самоперцепцијом

Агресивност је у овом истраживању испитивана инструментом под називом BODH који мјери следеће димензије: бијес, осветољубивост, доминацију и хостилност. Агресивно понашање код адолесцената је присутно, али не мора да буде континуирано и учестало. Посматрајући ове четири субскеале, прво ћемо да представимо дескриптивне податке за испитанике који редовно похађају школу, као и за оне који су нередовни и који не похађају школу уопште.

Табела 13. Дескриптивни резултати добијени на инструменту BODH

		М	SD	Макс.	Мин.
Бијес	Редовно похађају школу	12,20	4,85	25	5
	Нередовно похађају школу	12,62	5,10	25	5
	Не похађају школу	12,93	4,77	25	5
Осветољубивост	Редовно похађају школу	14,41	6,05	30	6
	Нередовно похађају школу	14,04	5,75	29	6
	Не похађају школу	15,55	6,10	30	6
Доминација	Редовно похађају школу	15,83	5,78	35	7
	Нередовно похађају школу	16,79	5,88	34	7
	Не похађају школу	16,84	6,23	35	7
Хостилност	Редовно похађају школу	16,38	4,65	25	5
	Нередовно похађају школу	17,13	4,33	25	8
	Не похађају школу	15,16	4,46	25	5

Резултати који су представљени у табели указују на тенденцију испитаника који не похађају школу да постижу више резултате на субскалама бијеса, осветољубивости и доминације, док су најмање хостилни, односно непријатељски оријентисани према другима од свих група. Ово су резултати који се поклапају са досадашњима, а који указују на повећану агресивности и насилно понашање код дјецe и младих који су напустили образовање.

Приликом поређења мушких и женских испитаника према ове четири димензије коришћен је Ман – Vitni U тест, пошто на субскалама није добијена нормална расподела.

Бијес је димензија на којој није добијена статистички значајна разлика између мушких ($Md=12$, $N=544$) и женских испитаника ($Md=12$, $N=589$), $U=155108,5$, $z=-0,929$, $p=0,353$, $r=0,011$. Овај резултат говори да је и код мушких и код женских испитаника бијес подједнако присутан, али и да испитаници не сматрају да та емоција код њих преовлађује, јер су постизали прилично ниске резултате.

Осветољубивост је једина од четири димензије на којој је добијена статистички значајна разлика између мушких ($Md=15$, $N=544$) и женских испитаника ($Md=13$, $N=589$), $U=132890$, $z=-4,927$, $p=0,000$, $r=0,146$. Величина ефекта добијене разлике је мала, те не треба да се генерализује на популацију. Мушки испитаници ($Mr=617,22$) су себе процјењивали као осветољубивије него женски ($Mr=520,62$).

Доминација се, као димензија, није показала присутнијом ни код једне од ове двије групе испитаника. Ово значи да није добијена статистички значајна разлика у доминацији између мушких ($Md=15$, $N=544$) и женских испитаника ($Md=15$, $N=589$), $U=150173,5$, $z=-1,827$, $p=0,068$, $r=0,054$. Као ни код доминације, статистички значајна разлика између мушких ($Md=16$, $N=544$) и женских испитаника ($Md=17$, $N=589$), $U=153086$, $z=-1,297$, $p=0,195$, $r=0,006$, није добијена ни на хостилности.

Самоперцепција је психолошки конструкт који говори о поимању себе, тј. слици о себи. На њен развој утичу бројни фактори. У овом истраживању поменућемо когнитивистички оријентисане психологе који сматрају да је за развој самопоимања значајно и социјално поређење, тј. поређење са другима. Ако се особа пореди са неким за кога сматра да је супериорнији или моћнији од ње, онда је она склона потцјењивању себе. Када су у питању адолесценти, развој слике о себи је један од њихових задатака и овај дио развоја је веома тежак, а може да буде и буран. Какву слику о себи имају наши испитаници? Прво ћемо да представимо дескриптивне податке за три групе испитаника у односу на редовност похађања школе.

Када смо поредили испитанике из основних и средњих школа по ове четири димензије, статистички значајне разлике су добијене на три од четири.

Бијес је димензија на којој је добијена статистички значајна разлика између основаца ($Md=11$, $N=532$) и средњошколаца ($Md=13$, $N=491$), $U=104486,5$, $z= -5,544$, $p=0,000$, $r=0,173$. Средњошколци ($Mg=565,20$) постижу нешто више резултате на овој субскали него основци ($Mg=462,90$), али је величина ефекта мала.

На субскали осветољубивости није добијена статистички значајна разлика између основаца ($Md=13$, $N=532$) и средњошколаца ($Md=14$, $N=491$), $U=123716,5$, $z= -1,462$, $p=0,144$, $r=0,046$.

Доминација је димензија гдје се такође добија статистички значајна разлика између основаца ($Md=15$, $N=532$) и средњошколаца ($Md=16$, $N=491$), $U=112141$, $z= -3,918$, $p=0,000$, $r=0,123$. На овој субскали средњошколци ($Mg=549,61$) постижу нешто више резултате него основци ($Mg=477,29$), али је величина ефекта мала.

Статистички значајна разлика између основаца ($Md=16$, $N=532$) и средњошколаца ($Md=17$, $N=491$), $U=104543,5$, $z= -5,531$, $p=0,000$, $r=0,173$, добијена је и на субскали хостилности. И овдје средњошколци ($Mg=565,08$) постижу нешто више резултате него основци ($Mg=463,01$), али је величина ефекта мала.

Табела 14. Дескриптивни резултати добивени на инструменту Профил самоперцепције

		М	SD	Макс.	Мин.
Самоперцепција	Редовно похађају школу	97,88	15,31	144	47
	Нередовно похађају школу	96,04	12,16	124	73
	Не похађају школу	95,86	17,65	144	56

Резултати из табеле указују на тенденцију постизања виших резултата на овом инструменту испитаника који редовно похађају школу, али не може се извести закључак да је то примјењиво на читаву популацију.

Када смо испитанике поредили по полу, добили смо статистички значајну разлику између мушких ($Md=99$, $N=543$) и женских испитаника ($Md=95$, $N=589$), $U=136248$, $z= -4,308$, $p=0,000$, $r=0,128$. Мушки испитаници ($Mg=610,08$) су постизали више резултате на овом тесту од женских ($Mg=526,32$), што значи да су се процјењивали компетентнијим од женских испитаника.

Поредећи испитанике који похађају основну ($Md=97$, $N=532$) и средњу школу ($Md=96$, $N=491$), $U=114908,5$, $z= -3,326$, $p=0,001$, $r=0,104$, такође је добијена статистички значајна разлика, али величина ефекта је мала.

Веза између нивоа образовања родитеља и запослења са агресивношћу и самоперцепцијом испитаника

У овом дијелу ће бити разматрана веза између нивоа образовања родитеља испитаника и њихове агресивности и самоперцепције, те испитаници упоређени према запослењу родитеља и претходно наведеним варијаблама.

Табела 15. Приказ дескриптивних параметара и значајности разлика у агресивности и самоперцепције с обзиром на степен образовања и запослење родитеља

Варијабла	Варијабла	Група	N	MD	Mean Rank	H	df	p
мајка	Бијес	ОШ	426	12	588,52	4,020	2	0,134
		СС	559	12	553,23			
		ВСС	143	11	537,01			
	Осветољубивост	ОШ	426	14	582,95	3,748	2	0,154
		СС	559	13	545,59			
		ВСС	143	14	583,48			
	Доминација	ОШ	426	15	562,15	0,673	2	0,714
		СС	559	15	570,88			
		ВСС	143	15	546,56			
	Хостилност	ОШ	426	16	568,50	0,171	2	0,918
		СС	559	16	560,47			
		ВСС	143	17	568,35			
Самоперцепција	ОШ	425	96	542,37	3,015	2	0,221	
	СС	559	98	577,16				
	ВСС	143	97	576,83				
отац	Бијес	ОШ	282	12	602,42	6,301	2	0,043*
		СС	683	12	561,89			
		ВСС	167	11	524,68			
	Осветољубивост	ОШ	282	14	594,26	3,761	2	0,153
		СС	683	14	562,95			
		ВСС	167	13	534,15			
	Доминација	ОШ	282	16	586,60	1,430	2	0,489
		СС	683	15	559,44			
		ВСС	167	15	561,43			
	Хостилност	ОШ	282	16	549,23	2,857	2	0,240
		СС	683	17	579,66			
		ВСС	167	16	541,82			
Самоперцепција	ОШ	281	97	570,93	0,353	2	0,838	
	СС	683	97	567,24				
	ВСС	167	96	552,64				
оба родитеља	Бијес	оба раде	354	12	546,99	7,141	2	0,028*
		једно ради	526	12	556,75			
		не раде	252	13	614,27			
	Осветољубивост	оба раде	354	14	557,80	4,605	2	0,100
		једно ради	526	13	553,78			
		не раде	252	15	605,27			
	Доминација	оба раде	354	15	567,42	8,356	2	0,015*
		једно ради	526	15	542,68			
		не раде	252	16	614,94			
	Хостилност	оба раде	354	16	543,52	3,112	2	0,211
		једно ради	526	17	582,99			
		не раде	252	16	564,36			
Самоперцепција	оба раде	354	97	587,15	2,911	2	0,233	
	једно ради	526	97	563,37				
	не раде	251	96	541,68				

Резултати представљени у табели указују на то да постоји врло мало статистички значајних разлика између група испитаника с обзиром на степен стручне спреме родитеља и њихово запослење. Једине разлике се појављују на субскали бијеса и доминације у односу на запослење родитеља, те субскали бијеса у односу на стручну спрему оца. Између којих група постоје разлике утврђено је Ман – Vitni U тестом.

Табела 16. Приказ дескриптивних параметара и значајности разлика на субскалама бијеса и доминантности с обзиром на степен образовања оца и запослење родитеља

Варијабле	Групе	N	Md	Mean rank	U	z	p	r
Бијес	ОШ отац	282	12	236,35	20347,5	-2,413	0,016*	0,114
	ВСС отац	167	11	205,84				
Бијес	оба раде	354	12	288,95	39454	-2,430	0,015*	0,099
	не раде	252	13	323,94				
Бијес	један ради	526	12	376,40	59388	-2,353	0,019*	0,084
	не раде	252	13	416,83				
Доминација	један ради	526	15	373,28	57742,5	-2,914	0,004*	0,104
	не раде	252	16	423,36				

Резултати у табели указују на статистички значајне разлике између испитаника чији очеви имају завршену основну школу и факултет, по питању бијеса. Испитаници чији очеви имају завршену основну школу испољавају више бијеса од оних чији су очеви високо образовани. Величина ефекта је мала, па не треба да се ради генерализација.

Када је у питању запослење родитеља, најбоља ситуација је у породицама у којима су оба или барем један родитељ запослени. Испитаници из ових породица су постизали ниже резултате на скалама бијеса и доминације у односу на испитанике чији родитељи нису запослени. И овдје је величина ефекта мала.

Агресивност испитаника у различитим општинама

У намјери да испитамо да ли у одређеним општинама у којима је истраживање спроведено постоје разлике у склоности ка испољавању агресивног понашања, извршили смо поређење ових група испитаника према скали BODH.

Табела 17. Приказ дескриптивних параметара и значајности разлика у склоности агресивном понашању с обзиром на општину у којој живе

Варијабла	Варијабла	Група	N	MD	Mean Rank	H	df	p
општина	Бијес	Бихаћ	158	11	493,32	11,174	6	0,083
		Бијељина	174	13	588,91			
		Брчко	191	11	534,53			
		Бужим	175	11	525,86			
		Цазин	145	13	568,30			
		Приједор	102	11,5	570,13			
		В. Кладуша	153	12	576,87			
	Осветољубивост	Бихаћ	158	13	499,83	13,308	6	0,038*
		Бијељина	174	15	618,86			
		Брчко	191	14	545,13			
		Бужим	175	13	531,82			
		Цазин	145	13	541,93			
		Приједор	102	14	537,71			
		В. Кладуша	153	14	562,63			
	Доминација	Бихаћ	158	15	508,10	34,686	6	0,000*
		Бијељина	174	17	634,66			
		Брчко	191	15	560,31			
		Бужим	175	13	462,97			
		Цазин	145	15	524,69			
		Приједор	102	15	544,40			
		В. Кладуша	153	17	607,79			
	Хостилност	Бихаћ	158	16	537,23	7,491	6	0,278
		Бијељина	174	16	552,56			
		Брчко	191	16	511,47			
		Бужим	175	17	574,90			
		Цазин	145	17	593,44			
		Приједор	102	16	526,24			
		В. Кладуша	153	17	550,98			

На основу резултата представљених у табели видљиво је да се статистички значајна разлика појавила на димензијама осветољубивости и доминације. Највише резултате на димензији осветољубивости постижу испитаници из општине Бијељина, а на димензији доминације испитаници из Бијељине и Велике Кладуше.

РАЗЛОЗИ НЕПОХАЂАЊА ШКОЛЕ

Током истраживања смо испитанике који не похађају школу питали због чега је не похађају. Добијене одговоре износимо у наставку.

Табела 18. Дескриптивни приказ разлога непохађања школе

Разлози непохађања школе	N		%	
	М	Ж	М	Ж
Болест	0	3	0	5,66
Немају превоз	2	2	3,77	3,77
Морају да раде	9	3	16,98	5,66
Не желе	11	9	20,74	16,98
Њихови родитељи не желе	6	3	11,32	5,66
Одлазе у другу државу	3	6	5,66	11,32
Удаја	0	5	0	9,43
УКУПНО	31	31		

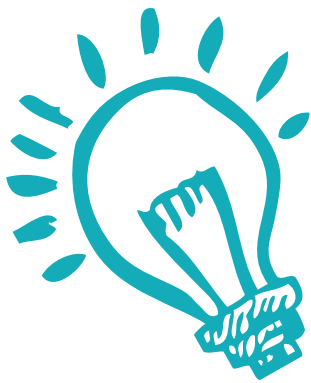
На основу резултата у табели, можемо закључити да је изостанак мотивације за школовање најчешће навођен разлог непохађања. Након поменутог, као разлози навођени су потреба за радом и зарадом, пресељење у другу државу и изостанак подршке од стране родитеља.

Када се датим резултатима додају и резултати које су исти испитаници постизали на скалама коришћеним у овом истраживању, добија се, барем за предметни узорак, потврда да су:

- изостанак мотивације,
- заинтересованост за школу,
- подршка родитеља,
- доживљај породице као сигурне базе,
- склоност агресивним облицима понашања и
- неадекватна слика о себи

фактори који могу да буду индикатори на основу којих се може претпоставити да би дијете могло да престане да похађа школу.

КВАЛИТАТИВНИ ДИО ИСТРАЖИВАЊА

Квалитативни дио истраживања спроведен је са представницима надлежних министарстава, те институција образовања и социјалне заштите, као и са дјецом која су напустила или се вратила образовном систему и њиховим родитељима.

За истраживање су код представника институција образовања и социјалне заштите употријебљене фокус групе, док су са представницима надлежних министарстава вршени интервјуи. Учесници су разговарали о проблему напуштања образовања, његовим узроцима и индикаторима, те постојању превентивних програма и подршке какву би институције требало да имају од стране надлежних министарстава.

Код дјеце која су напустила систем образовања, као и дјеце која су се вратила у школе, те њихових родитеља, рађене су студије случаја.

ПРОБЛЕМ НАПУШТАЊА ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА

Испитаници из фокус група и интервјуа сматрају да је напуштање образовног система проблем који је присутан у њиховим заједницама, да се оно региструје и у основним и у средњим школама, али да дјеца чешће напуштају средњу него основну школу. Напуштање средње школе образлаже се њеном необавезношћу. Када су у питању основне школе, испитаници сматрају да дјеца чешће напуштају основне школе у руралним него у урбаним крајевима.

Дјеца која напуштају школу припадају породицама у којима нико не ради, те су социјално угрожене, породицама које живе удаљене од школе или онима у којима се, због необразованости родитеља, не придаје значај образовању. Поред тога, испитаници сматрају да образовни систем најчешће напуштају дјеца ромске националности, дјеца из непотпуних и дисфункционалних породица, као и дјеца без родитељског старања, те дјеца с потешкоћама у развоју.

“ Углавном се ради о ученицима који у својим обитељима имају дисфункцију или лош социо-економски моменат. (учесник фокус групе у Брчком)

“ У неком протеклом периоду је било напуштања школа од стране Ромкиња, најчешће значи дјевојчице, мање дјечаџи, и било је пар случајева о којима сам баш с колегицом баш разговарала, 2-3 Ромкиње су напустиле, али оне знају да кад напуне 15 година да више не морају да похађају. (учесник фокус групе у Приједору)

Одређени број испитаника сматра да су и дјеца из породица у којима влада породично насиље угрожена и занемарена, те да спадају у ризико групу за напуштање школе.

“ Претпостављам да су то дјеца која долазе из социјално и материјално угрожених породица, проблем у којима постоји проблем насиља у породици или занемаривања дјеце, мислим да су то одређене социјалне категорије које су најподложније за то. (испитаница из Приједора)

За дјецу с потешкоћама у развоју и дјецу ромске националности, испитаници наводе да она представљају угрожену категорију јер нека од њих немају прилику ни да започну образовање, будући да их родитељи не уписују у школу, док за систем знају да буду невидљива посебно дјеца ромске националности која, услјед честог мијењања мјеста боравка, нису ни пријављена.

Када су говорили о потенцијалним индикаторима за утврђивање ризико групе дјеце која би могла да напусте образовни систем, испитаници су наглашавали да су дјеца која најчешће напуштају образовни систем она која имају велики број изостанака, те она којима родитељи те изостанке не правдају. Посебно је индикативно када се родитељи ни на позив центра за социјални рад не појављују у школи.

Када дијете почне интензивно да изостаје са наставе, школа позива родитеље на разговор, а уколико се родитељи не одазову, контактира се центар за социјални рад. Међутим, испитаници из центара су наводили да се у таквим ситуацијама од родитеља често добије повратна информација да немају новаца да школују дијете. Уколико је дијете ученик основне школе, која је обавезна, догађа се да родитељи избегавају долазак у центар, а уколико је ријеч о средњошколцу, центру су везане руке, јер средња школа није обавезна. На једној од фокус група истакнут је и проблем лоше сарадње центра за социјални рад и школе.

“**Међутим ја морам истаћи овдје да ми немамо добру сарадњу са Центром за социјални рад. Једноставно јер се школа налази 20 км удаљена од самог града и одговор сваки пут је: једном да они немају довољно особља нити аутомобила да могу изаћи на терен. Шаљу позиве родитељима који би онда требали долазити дјецом на савјетовање и сеансе у Центар за социјални рад, међутим на жалост због тешке социо-економске ситуације родитељи не могу то одрадити. Оду једном и ту се сва прича заврши, што значи да бисмо ми свакако требали имати једног радника који би био доступан само нашој школи која је на таквом терену каквом јесте.** (учесник фокус групе у Бихаћу)

СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ О ДЈЕЦИ КОЈА НАПУШТАЈУ ОБРАЗОВАЊЕ

Министарства имају податке о томе колико дјеце током једне школске године напусти образовни систем, али велики проблем у вођењу адекватне статистике представља ситуација у којој дјеца промијене мјесто боравка, а школа из које су исписани не добије податак о томе да ли и гдје она настављају своје образовање. Поменуто је посебно тешко утврдити када дијете промијени и државу, те се са породицом настани у иностранству. За разлику од надлежних министарстава, педагошке институције имају појединачне статистике по школама, али не и збирну.

“**Ти подаци се воде по школама, достављају они нама Педагошкој институцији, али немамо кумулативно збирни број.** (испитаник из Брчког)

ПРЕВЕНТИВНИ ПРОГРАМИ ЗА НАПУШТАЊЕ ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА

Испитаници наводе да нема посебних превентивних програма који се континуирано проводе, већ да се они изводе спорадично, од стране међународних организација као што су Save the Children и OSCE, те локалних невладиних организација и универзитета. Ово су превентивни програми усмјерени на подизање свијести о значају образовања, па се у оквиру њих ради како са дјецом, тако и са њиховим родитељима. Локалне заједнице се труде да за дјецу која живе у удаљеним мјестима обезбиједи превоз, а за дјецу из социјално угрожених породица и књиге за школовање.

“**Већ на почетку школске године та дјеца имају проблем са набавком школских уџбеника. Обраћају се нама. Ми обично имамо те неке резерве па ми њима дијелимо те књиге из године у годину, неки враћају па тако кружимо.** (учесник фокус групе из Сребреника)

Међутим, оно што испитаници наводе јесте да је ипак, по њиховом мишљењу, свијест о значају образовања нешто што доминантно утиче на одлуку родитеља да ли ће дијете да напусти образовни систем или не. Неки од њих сматрају да се та свијест подиже у школи, на часовима одјељенске заједнице.

“**На часовима одјељенске заједнице, када се указује на, не знам, од неопходности образовања** (испитаник из Брчког)

Када је ријеч о превентивном раду, испитаници сматрају да би било неопходно да се систем основних и средњих школа увеже, те да сви буду обавезни да једни с другима дијеле информације о дјецу која мијењају школе, превасходно на нивоу ентитета/кантона, а потом и на нивоу државе. На тај начин би се мање губили подаци о дјецу која мијењају мјесто боравка, али остају у БиХ.

УСПЈЕШНЕ ПРИЧЕ ДЈЕЦЕ КОЈА СУ СЕ ВРАТИЛА У ШКОЛЕ

Сагледавањем информација које су прикупљене од стручњака током интервјуа и фокус група, може се стећи утисак да се налазимо у тешкој ситуацији, јер смо свјесни да одређени број дјеце напушта образовање, али нисмо у прилици утврдити који је то број. Ни школе нити надлежна министарства немају могућност да воде адекватну статистику, а превентивни програми не постоје ни на локалном нити на кантоналном/ентитетском нивоу.

Међутим, у оквиру овог истраживања рађене су и студије случаја са дјецом која су искусила процес напуштања образовног система, али која су се вратила у школе. Оно што је за већину ових испитаника заједничко јесте да их, према њиховим изјавама, након што су престали похађати школу нико није контактирао. Тако нпр. дјевојчицу (16 година), која је напустила школу на почетку полугодишта у деветом разреду основне школе, нико из школе никада није контактирао и она каже:

“Школу сам напустила због приватних проблема, а одлука да напустим школу била је само моја. У периоду када сам напустила школу упознала сам госпођу која је координатор истраживања и само због разговора са њом и њене подршке донијела одлуку да се вратим школовању.

Слична ситуација је и код њене вршњакиње, која је школу напустила са 14 година и која каже:

“Школу сам напустила због удаје и самостално сам донијела ту одлуку. Покајала сам се због те одлуке будући да нисам могла да нађем посао, а недостајало ми је и друштво из школе. Сваком дјетету бих рекла да не напушта образовање.

Да лоша финансијска ситуација у породици може да буде узрок напуштања школе, говори и животна прича дјевојчице (16 година) која је школу напустила када је имала 15 година и ни њу, по њеним ријечима, нико из школе није контактирао:

“Напустила сам образовање због лоше финансијске ситуације, односно немогућности финансирања пријеза до школе. У школу сам се вратила захваљујући истраживачици “Ј” која је радила анкету о дјеци која не иду у школу. Другој дјеци бих савјетовала да никако не напуштају школу.

Утицај родитеља је врло важан у школовању сваког дјетета. Ово доказује и прича дјевојчице (11 година) која је школу напустила у другом разреду и која каже:

“Нисам могла ићи у школу јер сам се плашила. Учитељица је викала на другу дјецу па сам се плашила, а мама је сваки дан била поред прозора школе док ја не завршим са наставом. Било ми је жао што сам напустила школу и недостајали су ми другари из школе. Маму је назвала нека “тета” која је рекла да ће ићи у дом уколико се не вратим у школу. Вратила сам се у школу и сада идем без маме.

Колико су тешке животне приче сваког од ове дјеце, знају они који живе у сличним условима. Оне постају још теже када заједница, стручњаци који са том дјецом раде у школи, не виде њихов проблем или га не разумију, па онда ни не реагују у ситуацијама када им је њихова помоћ неопходна. Једна од тих ситуација је и прекид школовања. Приликом испитивања ове дјеце, истраживачи су наишли и на једног дјечака (15 година) који је имао срећу да су, када је напустио школу, стручњаци из школе реаговали и мотивисали га да се врати и заврши основну школу. Његова прича је следећа:

“Имао сам проблема са вршњацима из другог мјеста са којима сам се често тукао. Самостално сам донио одлуку да не желим да идем у школу. Истраживачица “Ф” је највише утицала на мене да се вратим поновно у школу. Завршио сам 8. разред и одмах сам сада у деветом разреду.

Дјеца која су била наши испитаници и са којом су рађене студије случаја су врло храбра дјеца. Њихове животне приче су веома тешке и компликоване, а мотивација за учење и стицање знања и вјештина лабилна. У оваквим ситуацијама је врло важно да се дјеци пружи подршка и да она увиде да постоје одрасли људи којима су они окружени, који мисле не њих и о њиховој добробити и који су ту да им пруже потребну подршку. Зато је важно да се дјеци која напусте образовни систем стручњаци из тог система обрате и пруже помоћ. Основно образовање је обавезно и уколико тога нису свјесни родитељи дјетета, потребно је да буду свјесни стручњаци који имају задатак да стану на страну дјетета и да у најбољем интересу дјетета инсистирају на његовом образовању, јер је образовање у интересу сваке људске јединке. Овој дјеци је понекад довољно врло мало ријечи да схвате да су погријешила и да наставе даље.

ОКРУГЛИ СТОЛОВИ

Истраживање које смо обавили на 1132 испитаника, дјеце и младих из осам општина у БиХ, пружило је доста корисних информација, али и отворило многа питања. Ово није било само теренско истраживање у оквиру којег су примјењиване квантитативне технике - оно је спроведено уз комбиновање квантитативног и квалитативног приступа. Оваква комбинација даје много бољи увид у ситуацију на терену. Поред тога што су у оквиру истраживања примјењиване различите технике - упитници, скале процјене, фокус групе и интервјуи, прелиминарни резултати истраживања били су презентовани и представницима локалних заједница, те су они имали прилику и да их коментаришу. Ове активности имале су за циљ прикупљање повратних информација од учесника који директно раде са дјецом или су индиректно укључени у сфере у којима се дјеца васпитају и образују.

У наредном дијелу текста биће представљени закључци за сваку од обухваћених општина, поштујући њихове специфичности.

На округлом столу у Брчко Дистрикту било је, са организаторима, укупно 44 учесника, што је импозантан број. Већину присутних чинили су представници васпитно-образовних установа. Закључци до којих се дошло након дискусије су сљедећи:

1. Успоставити базе података о дјечијем узроста 0 до 6 година, у циљу ефикаснијег праћења уписа првака и предупријеђивања избјегавања школске обавезе.
2. Осмислити превентивни програм који би обухватао рад, како са дјецом, тако и са њиховим родитељима, али и просвјетним радницима.
3. Отворити дневне боравке за дјецу која су под ризиком да напусте систем образовања, у оквиру којих би се са њима додатно радило на образовању.
4. Ојачати васпитно-образовне установе стручним сарадницима.
5. Радити на ревизији закона о дјечијим додацима, те омогућити праћење дјетета у образовном систему путем анализе података о остваривању права на дјечији додатак.
6. Радити на изради мултисекторског протокола којим би се јасно дефинисале одговорности свих актера у бризи о најбољем интересу дјетета.

На округлом столу у Бијељини било су присутна 22 учесника, заједно са организаторима. И овдје су већину учесника чинили представници васпитно-образовних установа. Закључци до којих се дошло су сљедећи:

1. Успоставити базе података о дјечијем узроста 0 до 6 година, у циљу ефикаснијег праћења уписа првака и предупријеђивања избјегавања школске обавезе.
2. Осмислити превентивни програм који би обухватао рад, како са дјецом тако и са њиховим родитељима, али и просвјетним радницима.
3. Ојачати васпитно-образовне установе стручним сарадницима.

4. Оспособити наставни кадар за рад са дјецом са различитим потешкоћама, како би ефикасније изводили наставу са њима.
5. Успоставити базу података на нивоу општине о дјечи која напусте образовни систем.
6. Омогућити персоналне асистенте дјечи са потешкоћама у развоју, те им омогућити упис у редовне средње школе.
7. Интензивирати посјете стручних радника породицама које су стању потребе.
8. Иновирати наставни процес на различите начине: увођењем родитеља као помагача у наставном процесу, примјеном савремених метода и техника рада, довођењем волонтера који би били од помоћи наставном особљу.
9. Кроз различите едукације мотивисати родитеље да уписују дјецу у школу, те да спријече њихово напуштање образовног система.
10. Радити на измјенама свих правних аката чијом се неефикасном примјеном омогућава да дјеца напуштају образовни систем у основној школи, а да родитељи не сносе посљедице.
11. Радити на изради мултисекторског протокола којим би се јасно дефинисале одговорности свих актера у бризи о најбољем интересу дјетета.
12. Интензивније примјењивати програме дневног боравка дјеце у ризику од напуштања образовања, као и програме додатне и допунске наставе као вид помоћи у савладавању наставног програма.

У општини Сребреник на округлом столу је присуствовало 22 учесника, заједно са организаторима. Закључци са овог скупа су сљедећи:

1. Успоставити базе података о дјечи узраста од 6 година која постају школски обвезници, која би се слала свакој школи, у складу са школским уписним подручјем, а у циљу ефикасног праћења уписа првака и спречавања избјегавања школске обавезе.
2. Осмислити превентивни програм који би обухватао рад, како са дјецом, тако и са њиховим родитељима, али и просвјетним радницима.
3. Интензивирати посјете стручних радника породицама које су стању потребе.
4. Организовати обуке за родитеље о позитивном родитељству, те их на тај начин обучити како да ефикасно васпитавају дјецу.
5. Ојачати васпитно-образовне установе стручним сарадницима.
6. Омогућити дјечи која су у ризику од напуштања образовног система додатну наставу, како би им се помогло да савладају наставно градиво.
7. Радити на обезбјеђивању превоза ученика из удаљених крајева.
8. Радити на запошљавању особа с потешкоћама у развоју након завршетка образовања.
9. Повећати ангажман родитеља у наставном процесу.
10. Отворити дневне боравке за дјецу која су под ризиком да напусте систем образовања, у оквиру којих би се са њима додатно радило на образовању.
11. Радити на изради мултисекторског протокола којим би се јасно дефинисале одговорности свих актера у бризи о најбољем интересу дјетета.

На округлом столу у Бихаћу учествовао је 41 учесник, заједно са организаторима, а након представљања резултата и проведене дискусије, изведени су сљедећи закључци:

1. Неопходна је већа подршка локалне заједнице, као и боља сарадња између основних и средњих школа.
2. Преузети примјер добре праксе вођења ученичких досијеа у основним и средњим школама у Републици Српској којима се дјеца континуирано прате, а то праћење почиње у основној па га преузима средња школа.
3. Креирати механизме координације у поступању свих кључних актера у случајевима напуштања образовног система.
4. Унаприједити сарадњу са родитељима, породицама, организацијама цивилног друштва и доступним сервисима у заједници.

5. Ојачати васпитно-образовне установе стручним сарадницима.
6. Креирати прилагођене планове и програме у средњим школама према потребама на тржишту рада, као једно од рјешења боље мотивације ученика за завршетак школовања.
7. Средње образовање мора бити обавезно.
8. Неопходно је да се у свим школама направи социјална карта свих ученика, која би била основа за израду индивидуалних превентивних програма.

На округлом столу у Приједору учествовало је 19 просвјетних радника који су, на основу резултата истраживања и дискусије, заједно извели следеће закључке:

1. Проблематика је сложенија од оног што се мислило и што је истраживање показало, очекује се да је ово феномен који ће тек да узме маха у будућности, посебно у средњим школама.
2. Кључ проблема је породица, те је неопходно тражити системска рјешења за јачање подршке породици у материјалном и стручном смислу.
3. Потребно је више рада на пољу мотивације дјецe у образовању.
4. Према неким показатељима 10 дјецe ромске популације је ван школског система.
5. Постоји добра пракса за развијање рефералних механизма који још не постоје и сви примјери добре праксе могу бити добар основ за даљи рад.
6. Потребно је отворити дневне центре за дјецу у ризику.

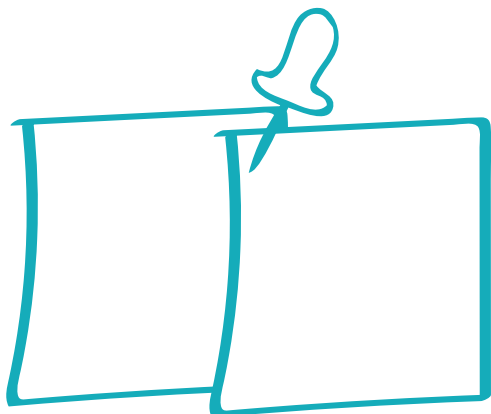
На основу закључака са одржаних пет округлих столова, можемо да направимо следећу синтезу - сви су сагласни да проблем напуштања образовања постоји и да би могао да буде и озбиљнији уколико се нешто не предузме. Учесници су давали приједлоге за рјешавање овог проблема на локалном нивоу:

- отварањем дневних центара,
- организацијом стручњака на нивоу локалне заједнице,
- израдом превентивних програма на нивоу локалних заједница у складу са њиховим потребама, како би се предуприједило напуштање образовања,

али и системска рјешења, попут:

- ревизије наставног плана и програма како би се настава учинила интересантнијом дјеци,
- увођења персоналних асистената у наставни процес у сврху помагања дјеци којој је помоћ потребна,
- израде мултисекторског протокола којим би се јасно дефинисале одговорности свих актера у бризи о најбољем интересу дјетета,
- евидентирања дјецe узраста 0 до 6 година ради лакшег праћења приликом уписа и брже интервенције уколико дијете не дође на упис, те
- јачања васпитно-образовних институција стручним кадром.

ЗАКЉУЧЦИ

Живот у XXI вијеку је пун изазова, али је пун изазова био и раније, међутим, бити необразован данас са собом носи много веће посљедице него раније. Окружени технологијом, мноштвом информација, те убрзаним развојем на свим пољима, млади људи треба да буду спремни на константна прилагођавања. На то могу да се спреме једино уколико се образују те улажу у своје учење и након завршетка формалног образовања. Стога, млади људи који напусте образовни систем представљају рањиву групу за коју има све мање посла на тржишту рада. Када се говори о напуштању образовног система, онда је потребно направити разлику између напуштања основне и средње школе. Наиме, одласком из основне школе дијете остаје потпуно неписмено и његов когнитивни развој нема адекватне услове да настави природним током, већ заостаје. На овај начин, јавља се одређени број младих људи који имају карактеристике особа с потешкоћама у интелектуалном развоју. Уколико млада особа напусти средњу школу, она нема толико проблем у развоју колико има проблем да се снађе у друштву и да привређује.

Ово истраживање имало је за циљ да са терена прикупи што је могуће више информација које су везане за разлоге због којих дјеца и млади напуштају образовни систем у БиХ. Подаци које смо добили указују на то да се наша дјеца која напуштају образовни систем ни по чему не разликују од дјеце у другим државама, када су у питању разлози да његово напуштање. Дакле, најчешће га напуштају јер нису заинтересовани за школу нити мотивисани за учење, јер немају подршку родитеља, те доживљај породице као сигурне базе, а склонији су, од вршњака из опште популације, нешто агресивнијем понашању и имају лошију слику о себи од осталих. Како је ове дјеце у узорку било врло мало, нису могле бити примјењене озбиљније статистичке технике за упоређивање њихових резултата са другима.

Породица је један од врло важних фактора када је напуштање образовања у питању. Дјеца која напуштају школу припадају породицама које спадају у групу социјално угрожених породица, а које карактеришу незапосленост родитеља, те недостатак основних средстава за живот, необразованост родитеља и настањеност породице далеко од школе. Поред тога, породице у којима родитељи не придају значаја образовању представљају фактор који утиче на дијете да не развије свијест о значају образовања, те дјеца из таквих породица напуштају образовање. Дисфункционалност породице је још један од ризико фактора за напуштање образовног система, а од свих облика дисфункционалности највише су се истицале породице у којима је један или оба родитеља психички оболио, те у којима влада породично насиље.

Поред дјеце која потичу из горе описаних породица, угрожена су и дјеца која имају проблема у развоју, дјеца без родитељског старања, као и дјеца ромске популације. Горе наведени проблеми у породичном функционисању имају више утицаја на напуштање образовања код дјеце која похађају средњу, него код дјеце која похађају основну школу. Овдје је потребно издвојити дјецу с потешкоћама у развоју која су понекад потпуно лишена прилике да се образују, због жеље родитеља или због неадекватне атмосфере у школи у коју буду уписана, па су у старту неприхваћена и бивају одбачена.

Када је општа популација у питању добијени су интересантни подаци. Наиме, они су задовољни школом, с тим да је задовољство мање код средњошколаца у односу на основце. Основци чланове својих породица доживљавају приснијима и породице адаптабилнијима од средњошколаца, што је и очекивано, али су зато средњошколци склонији бијесу, доминацији и хостилности. Када се сагледа узорак средњошколаца, видљив је утицај периода у којем се налазе, али исто тако и сви ризици са којима се средњошколци сусрећу.

Резултати су поређени и по полу, стручној спреми родитеља, запослењу, те општинама. Оно што је посебно интересантно јесте да су испитаници женског пола више задовољни школом, што је вјероватно продукт њихове склоности да се лакше прилагођавају (Vallerand, R. J., Fortier, M. S. i Guay, F., 1997., Tidwell, R., 1988.). Оне своје породице доживљавају кохезивнијим и флексибилнијим од мушких, а мушки испитаници су склонији осветољубивости и доминацији.

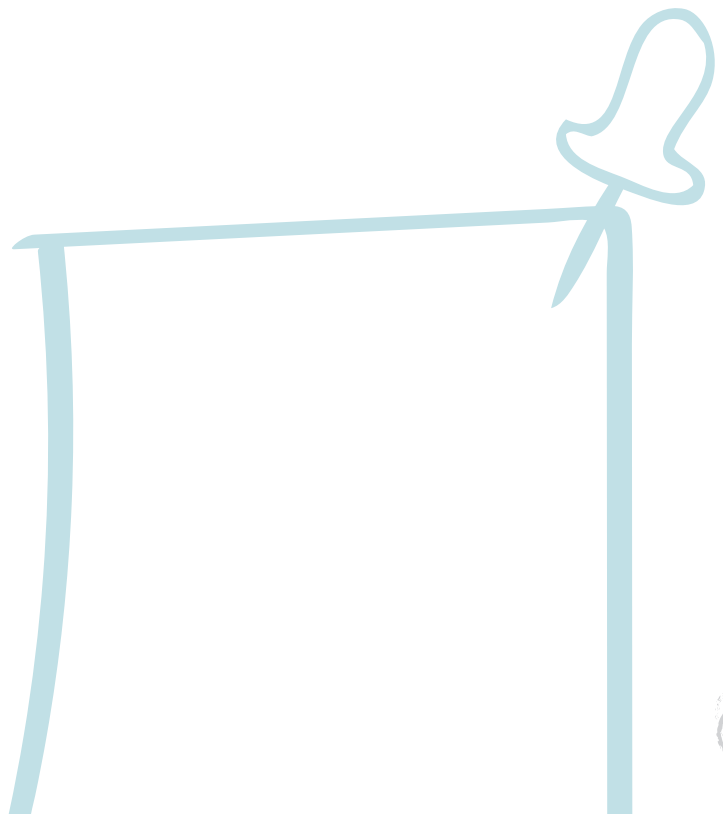
Када су родитељи у питању, испитаницима у нашем узорку је врло важно да имају њихову подршку, да породицу доживљавају кохезивном и флексибилном, али исто тако да у породици осјећају егзистенцијалну сигурност, јер су испитаници из породица у којима макар један родитељ ради показивали мање агресивног понашања, а више задовољства школом.

Такође, видљиво је да испитаници из опште популације породицу виде као главни ослонац када је образовање у питању и стога је врло важно да се ради на уочавању свих потенцијалних индикатора ризика везаних за породицу који би могли да утичу на то да дијете напусти образовање, а да породица правовремено не интервенише и дјетету не пружи помоћ и подршку.

У раду са породицама чије је дијете напустило образовни систем врло је важна сарадња школе и центра за социјални рад. Ова сарадња је посебно важна у периоду када дијете почне интензивније да изостаје, а родитељи не правдају изостанке и не одазивају се на позив школе, као и у ситуацијама када родитељи правдају изостанке ученика којих има много, а који нису узроковани болешћу.

У склопу овог истраживања одржано је и пет округлих столова на којима су представљени прелиминарни резултати и од учесника су тражени коментари и приједлози за даље превентивно дјеловање када је овај проблем у питању. Сви учесници су сагласни да проблем напуштања образовања постоји и да би могао да буде и озбиљнији, али да је врло важно да се, како на нивоу локалних заједница, тако и на нивоу ентитетских/кантоналних власти и власти Брчко Дистрикта, нешто под хитно мора предузети. Учесници су истакли да је неопходно да се ради не само на успостављању базе података дјеце која треба да упишу први разред, већ да је једнако важно пратити кретање сваког дјетета у оквиру државе, када оно мијења мјесто пребивалишта. Значајно је и оснаживање васпитно-образовних установа стручњацима педагошке, психолошке и дефектолошке струке, као и стручњацима из области социјалног рада, како би ове институције превентивно дјеловале и биле ефикасније у раду са дјецом која спадају у ризико групу. Мултидисциплинарни приступ је од стране учесника истакнут као неопходност у превентивном раду у области напуштања образовног система. Оваквим приступом се брига за дјецу појачава, јер се на дијете гледа из угла различитих професија. Учесници су сматрали и да локалне заједнице треба да понуде превентивне програме у складу са карактеристикама ризико група дјеце на њиховом локалитету, те да се све одговорне институције на нивоу једне локалне заједнице морају увезати и квалитетно сарађивати када је у питању проблем напуштања образовног система.

На крају, ово истраживање је потврдило да је породица најважнији дио сваког друштва и да је она врло важна и утицајна у одрастању сваког дјетета, те да јој је врло важно пружити подршку када је у питању развој, а посебно образовање дјетета. Родитељи јесу они који имају обавезу да воде бригу о својој дјечи, али у ситуацији када су ограничени, како својим личним, тако и материјалним капацитетима, друштво је то које треба да им помогне. образовање дјеце је једно од фундаменталних права сваког дјетета и зато се не смије дозволити да дјеца напуштају образовне институције по било ком основу или из ма каквог разлога.

ПРЕПОРУКЕ

Сагледавши све добијене резултате, како квантитативног, тако и квалитативног дијела истраживања, те укључујући јавне расправе на којима се врло озбиљно разговарало о прелиминарним резултатима истраживања и на локалном, али и предлагале директне активности на системском нивоу, у овом дијелу извјештаја предлагемо препоруке које смо груписали у следеће категорије: препоруке за васпитно-образовне институције, јачање институција, организација и установа на локалном нивоу и јачање система на ентитетском/кантоналном и државном нивоу.

1. Препоруке за васпитно – образовне институције:

- a) Ојачавати наставни кадар компетенцијама које спадају у домен педагошко – психолошких компетенција, кроз додатне едукације, семинаре, како би могли да:
 - a. препознају дијете које је у ризико групи дјеце која напуштају образовни систем,
 - б. наставни процес индивидуализују и омогуће сваком дјетету да се образује у складу са својим капацитетима, те да своје капацитете развија до њиховог максимума.
- б) Радити на јачању сарадње, а самим тим и повјерења између родитеља и школе, омогућавањем родитељима да сарађују са наставницима у наставном процесу, те да на било који други начин волонтирају у оквиру школа и/или институција. Примјеном ове препоруке би се родитељима директно дало до знања да су важан партнер у раду са њиховом дјецом и да их школа уважава.
- в) Сарадња са родитељима треба да почне прије него што њихово дијете крене у школу. Ово може да се оствари на начин да се за родитеље, након уписа дјеце у основну школу, одржи предавање на тему припреме дјетета за полазак у школу, као и о значају образовања за развој њиховог дјетета. Родитељи би требало да добију информацију да су, поласком дјетета у школу, постали партнери просвјетним радницима у раду са дјететом.
- г) Дјеци с потешкоћама у развоју прилагодити школску инфраструктуру, омогућити асистента у настави и др. како би школовање било адекватно за њих. Прилагођавањем инфраструктуре дјетету с потешкоћама у развоју показује родитељима да је дијете добродошло у школу и да има једнак приступ школи као и његови вршњаци. На тај начин ствара се позитивна клима за долазак дјеце с потешкоћама у физичком развоју и њиховим школовањем у редовним школама.

Увођење персоналног асистента значи помоћ, како дјетету, тако и просвјетним радницима који са дјететом раде. На овај начин се индивидуализује рад са дјететом које има тешкоће у раду и омогућава му се бржи напредак. Такође, овим се родитељи могу додатно мотивисати да дјецу с потешкоћама уписују у школу и да вјерују да њихова дјеца могу да буду прихваћена, те да је рад са њима адекватан.

- а)** Основне и средње школе би требало да развијају сарадњу, у смислу размјене информација које су везане за упис основаца у средње школе. Ово значи да је потребно развити систем по којем би свака основна школа добијала повратну информацију од средњих школа о ученицима који су се уписали. На овај начин би се вршила контрола података о основцима који су уписани у средње школе. Због тренутног законодавства и необавезног средњошколског образовања, једино је могуће радити на размјени информација, али не и на условљавању уписа дјецe у средње школе.
- ђ)** Основне школе треба да развијају програме мотивације ученика за упис у средње школе. Ова мотивација може да се развија у сарадњи са средњим школама нпр. путем организовања дана којима би ученици из основних школа одлазили у средње школе и тамо слушали презентацију у оквиру које би добили информацију о занимању или занимањима за која се дјеца едукују у тој средњој школи, о начину, те цијени школовања.
- е)** Политика уписа дјецe у основну школу је одговорност надлежних министарстава. Тестови и материјали које примјењују психолози и педагози, требало би да буду уједначени на нивоу ентитета/кантона/дистрикта, међутим нису. Униформност би значила могућност праћења дјецe у образовном систему по разним критеријумима, па тако и када је у питању напуштање образовања и његова превенција. У том случају, основне школе би требале да, приликом уписа првачића у школу, прикупљају сљедеће информације о дјетету:
 - а.** породица: структура, функционисање, социоекономски статус
 - б.** дијете: когнитивна, социоемоционална и моторичка зрелост, здравствено стање, интересовања.

На основу добијених информација, стручна служба би могла да региструје дјецу која су под ризиком од напуштања образовања због неког од фактора који су везани било за породицу или за дијете лично. Рано добијање ових информација значи и могућ превентивни рад и дјеловање, па чак и укључивање других институција онда када се процијени да је њих рад неопходан.

- ж)** Наставни план и програм је документ којег је врло тешко мијењати, јер његово прилагођавање савременим курикулумима захтијева високе издатке. Међутим, настава, методе и технике рада које се примјењују од стране наставника могу да буду значајно другачије, те приближније интересовањима дјецe. На овај начин би и сама школа била интересантнија ученицима.
- з)** Како је један од узрока напуштања образовања недостатак материјалних средстава, школе би могле да се побрину о набавци уџбеника за ученике из социјално угрожених породица. Школе би требало да изнађу начине за реализацију набавке потребних уџбеника, али и организовање других акција које би утицале на рјешавање овог проблема, укључујући и акције које би код остале дјецe развијале емпатију и хуманост, као врло важне вриједности.

2. Препоруке за институције, организације и установе на локалном нивоу:

- a) На нивоу сваке локалне заједнице потребно је да општине, прије почетка сваке школске године, саставе спискове дјеце која треба да се упишу у први разред основне школе и исти пошаљу школама у складу са уписним подручјем. Такође, врло је важно да свака од школа достави повратну информацију о сваком дјетету које није уписано, а према мјесту пребивалишта припада тој основној школи. Општина би требало да добије информацију о томе да ли је и у коју школу то дијете уписано.
- б) Интензивирати сарадњу школе и локалне заједнице у смислу коришћења што је могуће више ресурса из локалне заједнице у току наставног процеса. На овај начин се настава чини занимљивијом, конкретнијом, приближава се искуству дјеце и они школу доживљавају на другачији начин.
- в) Сачинити програме којима би се помагало ученицима који имају потешкоће у учењу и понашању. Ови програми могу да се проводе како у оквиру школа, тако и у оквиру дневних центара за дјецу у ризику који егзистирају у оквиру пројекта „Креирање подржавајућег окружења за социјалну инклузију дјеце“.
- г) Потребно је радити на томе да се специјализоване установе које се тренутно баве васпитањем и образовањем дјеце с потешкоћама у развоју трансформишу у центре за развој инклузивних пракси, у оквиру којих би се са дјецом с потешкоћама у развоју радило на усвајању адаптивних вјештина/вјештина свакодневног живота, као и на рехабилитацији. На овај начин би порастао број дјеце укључене у редовно школовање, тј. број дјеце у инклузији која би се васпитала и образовала у школи, а у овим центрима додатно радила на пољу рехабилитације и усвајања животних вјештина. Трансформацијом специјализованих институција у центре за развој инклузивних пракси, локалне заједнице би добиле више установа у којима би се вршила и дијагностика и интервенција, што такође утиче на квалитетније образовање дјеце с потешкоћама у развоју.
- а) Развити мултидисциплинарну сарадњу свих институција, установа и организација које брину о дјечи на нивоу локалних заједница, како би што раније могао бити идентификован било какав проблем који дијете има, те му пружена адекватна помоћ. Поред пружања помоћи дјетету, важно је да се овим мултидисциплинарним приступом омогући и пружање помоћи цијелој породици. Идентификацију дјеце с потешкоћама у развоју може да врши школа, али и дом здравља или центар за ментално здравље. Оно што је важно јесте да, чим се дијагностикује потешкоћа, информацију добију све установе чије услуге дијете користи. Размјена ових информација је врло битна за рад са дјететом.
- ђ) Институције и установе на нивоу локалне заједнице би требало да имају потписан протокол о сарадњи и размјени свих информација које су везане за дјецу и њихове породице, како би рад са дјецом и њиховим породицама био ефикаснији. Такође је важно напоменути да се ради о повјерљивим информацијама које, као такве, не би требало да буду доступне јавности.

- 3.** Препоруке за јачање система на ентитетском/кантоналном и државном нивоу:
- а)** Јачати образовне институције стручним кадром из следећих професија: психолог, дефектолог, социјални радник, као и педагог, како би се повећањем њиховог броја омогућио бољи и ефикаснији рад са ученицима који су у стању потребе, имајући у виду да дјеца која напуштају образовање имају много специфичних разлога за то и указују на проблем и прије него што напусте образовање. Да би се обезбиједило ефикасно и правовремено реаговање, васпитно-образовне институције треба да располажу већим бројем стручних сарадника.
 - б)** Радити на промјенама које су везане за систем образовања, а које се односе на наставне планове и програме који не прате капацитете ученика или нису усклађени са потребама заједнице. То је прије свега планирање предмета у оквиру којих се уче подаци који су ученицима доступни на сваком кораку и није их неопходно памтити, али и коришћење застарјелих начина рада. На овај начин се директно и индиректно ради на подизању мотивације за учење, али и на заинтересованости за школу. Тиме би се обезбиједило да дјеца перципирају школу као занимљиво мјесто на којем стичу нова знања.
 - в)** Успоставити систем праћења дјетета од рођења до напуштања система образовања. Систем треба да буде усмјерен на активну комуникацију између школа. Ова комуникација би требало да се заснива на томе да нова школа, која прими ученика, мора да обавијести стару школу о томе да се њихов бивши ученик након исписивања, уписао у другу школу. Такође, активним вођењем евиденције о шестогодишњацима ефикасније би се пратила дјеца која уопште нису уписана у основну школу, односно чији родитељи, из било ког разлога, избјегавају систем образовања.
 - г)** Потребно је ускладити средњошколско образовање са потребама тржишта, у смислу да је неопходно обратити пажњу на средње школе у појединим заједницама и потребе тих заједница за занимањима која се стичу завршетком датих средњих школа.
 - а)** Развити методологију за континуирано праћење развоја сваког дјетета у школи са јасно формулисаним критеријумима за сваки узраст, те овакве документе ставити у функцију ране интервенције, као и у сврху информисања других стручњака о сваком дјетету (нпр. досијеи ученика који се преносе са једног нивоа образовања на други).

ЛИТЕРАТУРА

- Astone, N. M. i McLanahan, S. S. (1991.), Family structure, parental practices and high school completion. *American Sociological Review*, 56: 309-320
- Barušić, J., Babrović, T., Marković, N. (2010.), Koliko daleko padaju jabuke od stabla? Odnos obrazovnih postignuća djece i obrazovne razine njihovih roditelja, *Društvena istraživanja*, 108-109: 709-730.
- Battin-Pearson, S., Newcomb, M. D., Abbott, R. D., Hill, K. G., Catalano, R. F. i Hawkins, J. D. (2000.), Predictors of early high school dropout: A test of five theories. *Journal of Educational Psychology*, 92 (3): 568-582.
- Bridgeland, J. M., Dilulio, J. J. i Burke Morison, K. (2006.), *The silent epidemic: Perspectives of high school dropouts*. Washington, DC: Civic Enterprises.
- Cairns, R. B., Cairns, B. D. i Neckerman, H. J. (1989.), Early school drop-out: Configurations and determinants. *Child Development*, 60: 1437-1452.
- Finn, J. D. (1993.), *School engagement and students at risk*. Washington, DC: National Center for Educational Statistics, U.S. Department of Education.
- Finn, J. D. (1989.), Withdrawing from school. *Review of Educational Research*, 59: 117-142.
- Garnier, H. E., Stein, J. A. i Jacobs, J. K. (1997.), The process of dropping out of high school: A 19-year perspective. *American Educational Research Journal*, 34: 395-419.
- Hunt, M. E., Meyers, J., Davies, G., Meyers, B., Rogers Grogg, K. i Neel, J. (2002.), A comprehensive needs assessment to facilitate prevention of school dropout and violence. *Psychology in the Schools*, 39 (4): 399-416.
- Janosz, M., Le Blanc, M., Boulerice, B. i Tremblay, R. E. (1997.), Disentangling the weight of school dropout predictors: A test on two longitudinal samples. *Journal of Youth and Adolescence*, 26 (6): 733-762.

- Janosz, M., Le Blanc, M., Boulerice, B. i Tremblay, R. E. (2000.), Predicting different types of school dropouts: A typological approach with two longitudinal samples. *Journal of Educational Psychology*, 92 (1): 171-190.
- Kronick, R. F. (1994.), The imperative of dealing with dropouts: Theory, practice and reform. *Education*, 114 (4): 530-534
- Maehr, M. L. i Midgley, C. (1996.), *Transforming school cultures*. Boulder, CO: Westview Press.
- O'Neill Dillon, C., Liem, J. H. i Gore, S. (2003.), Navigating disrupted transitions: Getting back on track after dropping out of high school. *American Journal of Orthopsychiatry*, 73 (4): 429-440.
- Rumberger, R. W. (1987.), High school dropouts: A review of issues and evidence. *Review of Educational Research*, 57: 101-121.
- Subotić, S., Knežević, I., Brković, S. (2016). Priručnik za kratku formu upitnika učeničkih stavova o (ličnoj slobodi u) školi – SOS-KF (NVO „Persona“ radni dokument br. 02-2016). Banjaluka, BiH Preuzeto s <http://personapsiho.com/wp-content/uploads/2016/06/SOS-KF.pdf>
- Suh, S., Suh, J. i Houston, I. (2007.), Predictors of categorical at-risk high school dropouts. *Journal of Counseling and Development*, 85: 196-203.
- Tidwell, R. (1988.), Dropouts speak out: Qualitative data on early school departures. *Adolescence*, 23: 939-954.
- Vallerand, R. J., Fortier, M. S. i Guay, F. (1997.), Self-determination and persistence in a real-life setting: toward a motivational model of high school dropout. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72 (5): 1161-1176.
- Viadero, D. (2001.), The dropout dilemma. *Education Week*, 20 (21): 26-29
- Zloković, J. Vrcelj, S. (2010), Rizična ponašanja djece i mladih, *Odgojne znanosti*, 12 (1): 197-213

Save the Children за сјеверозападни Балкан

Љубљанска 16, Босна и Херцеговина

Тел: +387 (33) 290 671; Факс: +387 (33) 290 675

info.nwbalkans@savethechildren.org

nwb.savethechildren.net

[savethechildrenNWB](https://www.facebook.com/savethechildrenNWB)

[savethechildrennwb](https://www.instagram.com/savethechildrennwb)

[SavethechildrenNWB](https://www.youtube.com/SavethechildrenNWB)

[scnwb](https://twitter.com/scnwb)